Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему «**МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ТРЕНДИ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ**»

Виконала студентка 4-го року навчання,

Спеціальності
051 Економіка

Чічіріна Олександра Андріївна

Керівник Курбет О.П.
кандидат економічних наук, старший викладач

Рецензент Єлісєєва Л.В., д.е.н., професор

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__»_____ 2022 р.

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 7

1.1. Сутність поняття міграції 7

1.2. Види міграції 9

1.3. Сучасні дослідження міграції українського населення 13

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ 16

2.1. Динаміка, географія та особливості сучасних міграційних процесів 16

2.2. Міграційні процеси за умов війни з російською федерацією 2014-2022 роки 28

2.3. Причини, результати та наслідки міграційних процесів в України .. 30

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС РЕЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ 36

3.1. Міграційні виклики в умовах війни 36

3.2. Іноземний досвід організації процесу реемігрції 40

3.3. Рекомендації щодо успішного проведення реемігрції українців 44

ВИСНОВОК 55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 58

ДОДАТКИ 63

ВСТУП

Міграційні процеси у сучасному світі є важливими об’єктами дослідження у зв’язку з їхнім впливом на стан національних економік світу, особливості розвитку держав, якість життя та освіти, рівень добробуту, стабільність країн тощо. Процеси глобалізації уможливили та спростили не тільки співпрацю між країнами, але й процес переміщення людей незалежно від їхнього місцезнаходження.

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації вивчення та формулювання міграційних трендів, а головне причин міграції українського населення були засадничими для впровадження превентивних заходів із подолання наслідків, а також для максимізації користі результатів, викликаних цими процесами.

Однак за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) з 24 лютого по 13 червня 2022 року, війна російської федерації проти України загалом змусила майже 7,5 мільйонів українських громадян тікати до інших країн у пошуках безпеки [1]. У майбутньому питання повернення цих осіб до України, ускладнене полегшеними процедурами проживання для громадян України у країнах ЄС, США, Канаді тощо та іншими складовими, може стати серйозною проблемою. Вона вплине як на подолання спричинених військовим конфліктом руйнувань та втрат, так і на відновлення соціально-економічної стабільності держави.

Таким чином, наразі постає потреба не стільки в попередженні еміграції українців, зумовленої об’єктивною необхідністю порятунку життя та пошуку безпечного прихистку, скільки в ініціюванні та розробці проєктів, спрямованих на успішне проведення процесів реміграції українського населення до України. Варто зазначити, що у багатьох випадках такий процес буде вигідним не лише для українського суспільства та держави загалом, але й для країни - реципієнта українських вимушених

мігрантів, адже наразі закордоном потік українських громадян спричиняє проблеми із пошуком житла, перенасиченістю ринку праці та ряд інших незручностей.

Проблему трудової міграції в Україні досліджували: О. Баула, О. Іванкова-Стецюк, О. Курбет [20], О. Лютяк, І. Майданік, О. Малиновська [19], Л. Цимбал; освітньої міграції: Л. Беззубко, Т. Гнатюк, О. Любцева, К. Топчій; міграції у країни ЄС: О. Левицька, О. Мульська, Ю. Чалюк; інтелектуальної міграції: О. Демиденко, Л. Дідківська [17], Є. Поліщук; нелегальної міграції: О. Позняк; вимушеної міграції: А. Битурський, Е. Лібанова [18], В. Щербак; внутрішньої міграції: О. Гаврилюк.

Метою роботи є дослідження динаміки та особливостей міграційних потоків України, визначення тенденцій, сучасних міграційних викликів, а також формування рекомендацій щодо вирішення проблеми реміграції українських громадян.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено ряд ***завдань***: дослідження теоретичних аспектів міграції, її сутності, поняття та видів; визначення основних аспектів та особливостей процесів імміграції та еміграції в Україні, зокрема динаміки міграційних процесів, основних країн-реципієнтів та країн-донорів, наслідків та результатів для України; аналіз сучасного стану України в контексті міграції; рекомендації щодо можливого плану дій та ключових суб'єктів процесу реміграції українських громадян, враховуючи досвід інших країн.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної міграції в Україні у якості елемента формування сучасного глобалізованого світу.

Предметом дослідження є тренди, особливості та сучасні виклики міграційних процесів в Україні, їхні наслідки та результати у контексті економічного розвитку держави, ключові аспекти реміграції громадян України.

Методами дослідження є порівняння (для зіставлення динаміки міграційних процесів в Україні за роками та країнами), вимірювання (для визначення чисельного значення міграційних процесів), узагальнення (для формулювання сутності поняття міграції та її особливостей в Україні), групування (для класифікації причин, наслідків та результатів міграції в Україні), графічне зображення (для ілюстрації географії та динаміки), аналіз (для розгляду складових міграції та процесу реміграції), абстрагування (для дослідження процесів реміграції відокремлено від інших аспектів міграції), прогнозування (для передбачення викликів, пов'язаних з реемігрцією українських громадян).

Інформаційною базою дослідження стали офіційні дані сайтів Державної прикордонної служби України (ДПСУ), Державної служби статистики України (ДССУ), Державного центру зайнятості, Державної міграційної служби України (ДМСУ), Українського державного центру міжнародної освіти, УВКБ ООН, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Європейського Союзу, Європейської Комісії, звіти Міжнародної Організації з Міграції (МОМ), а також наукові публікації сучасних дослідників української міграції.

Наукова новизна роботи. Уперше сформульовано рекомендації та окреслено дії, що мають бути забезпечені та реалізовані Україною, країною-реципієнтом, міжнародними організаціями та мігрантами стосовно реміграції українських громадян. Аргументовано необхідність розробки власного вектору реміграції українців та лише часткову доцільність запозичення досвіду інших країн. Визначено сучасні міграційні виклики, спричинені війною в Україні. Набуло подальшого розвитку дослідження особливостей та тенденцій довоєнних процесів міграції в Україні, її мотивів, результатів та наслідків.

Практичне значення роботи. Вказані виклики сучасної міграції можуть стати об'єктом подальшого аналізу задля їх оцінки, впровадження

превентивних заходів та подолання. Рекомендації, наведені у кваліфікаційній роботі, можуть бути використані у якості підґрунтя для розробки українською владою плану реемігрції громадян.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст кваліфікаційної роботи викладено на 57 сторінках. Робота містить 3 таблиці на 3 сторінках, 15 рисунків на 14 сторінках, 4 додатки на 6 сторінках. Список використаних джерел нараховує 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Сутність поняття міграції

У сучасному світі значного поширення набуває поняття міграції. Завдяки охопленню глобалізацією усіх сфер людського життя, поглибленню взаємодії між окремими країнами та націями, розвитку технологій та діджиталізації процесів, пов'язаних з документообігом, спрощується переміщення осіб між державами. Вагомішим стає вплив міграційних процесів на розвиток як країн-реципієнтів, так і країн-донорів. Соціальні та політичні складові міграційних процесів уможливлюють оцінку цих впливів не тільки за допомогою теоретичного аналізу, але й за посередництва практичної оцінки явища [2].

Вперше поняття міграції у науковому середовищі було застосоване англійським ученим Ернстом Равенштейном у 1885 році у праці «Закони міграції» та трактувалося як безперервний процес переміщення людей, що відбувається крок за кроком у напрямку або дисперсії, або абсорбції та в основному спровоковане економічними чинниками [3].

Загалом визначення міграції окреслюється за допомогою поняття «переселення», деталі визначення терміну варіюються в залежності від дослідника. Наприклад, В. Шелюк так висловлювався щодо міграції: «Міграція – це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень» [4, с. 46-47].

З кінця 1990-х початку 2000-х важливим стає термін знаходження особи в країні, з якого перебування починає вважатися міграцією. Тобто, міграція в якості виключно переїзду на постійне місце проживання в іншу країну, регіон, поселення тощо, поступово втрачає сенс. Початково увагу на

застарілість такого підходу звернув М. Окольскі та запропонував розглядати міграцію на більш глибокому рівні, у якості допоміжного фактору «руху». Таке трактування, на думку дослідника, передбачає трансформацію міграції з одного виду в інший, а також різносторонність людської мобільності, яка може переплітатися між собою [5].

Значимим є той факт, що термін «міграція» не визначений у межах законодавства України. Натомість є закони, що регулюють імміграцію, зовнішню трудову міграцію тощо.

За словами В. Іноземцева, процеси формування національних держав, завдяки яким утвердилися принципи громадянства, свобода та права осіб, зумовили появу понять імміграції та еміграції [6].

Згідно з Законом України «Про імміграцію»: «Імміграція – це прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання» [7].

Визначення еміграції у законах України не наводиться. Тому у цій роботі авторка послуговується найбільш влучним трактуванням поняття «еміграція», визначеним у Енциклопедії сучасної України. «Еміграція (від лат. emigratio – виселення, переселення) – вимушене або добровільне переселення корінних мешканців з Батьківщини до іншої країни на постійне проживання чи на деякий час з політичних, соціальних, економічних, релігійних та інших причин» [8].

Міграційний процес, за словами Н. Бортник, С. Єсімова та Н. Мороз, складається з певних стадій. Перша визначається територіальною рухливістю населення, що пов’язана з його потенційною готовністю до переміщення. При появі цієї потенційної готовності нерозривно виникає поняття міграційної мережі, що, окрім очевидного формування міграційних потоків, включає до соціального утворення ще й родичів мігрантів, їхніх близьких та друзів, діаспору тощо. На другій стадії відбувається сам процес переміщення людини або групи людей, реалізується територіальна

рухливість населення. Завершальною стадією є інтеграція мігрантів у нове середовище. Етап характеризується двома аспектами: по-перше, адаптацією індивіда до зовнішнього середовища, по-друге, пристосуванням зовнішнього середовища до людських потреб [2,с. 68].

Значимість міграції доводить також її розгляд не тільки з економічної точки зору, але й за використання соціологічного, демографічного, юридичного, психологічного, культурологічного та інших підходів. Так за демографічного підходу об'єктом дослідження є зв'язок міграції з іншими демографічними процесами, за психологічного та соціального – мотиви мігрантів, що витікають з психологічного стану, а також вплив міграції на розвиток демографічних процесів відповідно, за юридичного – правовий аспект міграції, а за культурологічного – взаємодія різних культур у межах міграційних процесів [2, с. 69].

Отже, з моменту першого використання терміну «міграція» у науковому середовищі, поглибилося його трактування та розширилися сфери охоплення. Важливого значення набули термін перебування особи в країні, перетнуті кордони, характер, властивості тощо. Дослідженню процеси міграції зазвичай піддаються за допомогою його розкладу на складові, наприклад: імміграцію та еміграцію, поділу на певні стадії. Для кожного науковця, що вивчає міграційні процеси, поняття визначається власними характеристиками.

1.1. Види міграції

Поняття міграції є настільки різностороннім, що потребує широкої мережі означень для детальної диференціації кожної наявної ситуації. У наукових роботах найбільш вживаними характеристиками, що відображають специфіку міграційних процесів є: зовнішня та внутрішня, вимушена та добровільна, організована та неорганізована, довготермінова

та короткотермінова, зворотна та незворотна, маятникова, сезонна, постійна та інші види міграції. Класифікація міграційних процесів детально описана у роботі «Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять» авторства О. Ровенчак.

Зовнішня міграція визначається переміщенням індивідів з однієї держави до іншої на постійне або тимчасове проживання. Водночас зовнішня міграція поділяється на континентальну (у межах одного континенту) та міжконтинентальну (у межах кількох континентів). Внутрішня міграція передбачає переміщення індивідів у межах кордонів однієї держави. Добровільна та вимушена міграції характеризуються переїздом за власним бажанням або переміщенням в результаті сил непідвласних індивідууму: військових бойових дій, природній катастрофі відповідно. В останньому випадку мігранти класифікуються біженцями або тимчасово переміщеними особами. Зворотна та незворотна міграції означають міграцію з можливістю та передбаченням повернення на батьківщину або переміщення на постійне місце проживання до іншої держави відповідно. Щодо організованої та неорганізованої міграції. Перша є міграцією санкціонованою вищим приватним або державним органом та включає групову або колективну міграцію, неорганізована міграція не має за собою вищого органу.

Довготермінова міграція має декілька трактувань, наприклад, згідно з ООН, довготерміновою міграцією є міграція, що триває хоча б один рік [10]. Проте більш вдало, на нашу думку, цей термін визначив А. Адеподжу, який виокремив короткотермінову, середньотермінову та довготермінову міграції. За такого поділу довготермінова міграція становить період, що перевищує 10 років, середньотермінова – проміжок між 2 та 10 роками, а короткотермінова означає період, що охоплює менше 2 років. Під постійною міграцією А. Адеподжу має на увазі не переїзд на постійне місце проживання, але також переміщення, що тривають довше 20

років [11]. Маятникова міграція означає переміщення між різними населеними пунктами кожен день, тиждень, місяць у зв'язку з роботою, переміщення обов'язково мають бути зворотними. Сезонні міграції також передбачають переїзд до іншого населеного пункту однак у певний час кожного року, переважно на заробітки, після закінчення контракту чи сезону робітники мають можливість повернутися додому. До підвиду тимчасових міграцій можна віднести транзитну міграцію, яка характеризується перетином кордонів певної країни та обмеженим у часі перебуванням на її території, з метою потрапити через неї до країни кінцевого призначення. Одним із різновидів міграцій є епізодичні міграції, що характеризуються поїздками різного призначення, які відбуваються нерегулярно в часі та невизначено у просторі [9, с. 130].

Потрібно розуміти, що кожен дослідник по-своєму підходить до класифікації видів міграції, має власну систему, яка є найбільш вдалою у контексті його дослідження. Так С. Колінсон виділив чотири основних типи міграції та відповідно мігрантів. По-перше, економічно добровільні міграції, до такого типу належать люди, що вдаються до переміщення за власною згодою та ініціативою, наприклад трудові мігранти. По-друге, політично добровільні міграції. По-третє, міграції, що є політично вимушеними, до такого типу належать переміщення, що пов'язані з політичним становищем території проживання, наприклад, з військовим конфліктом. Останніми є економічно вимушені міграції, що мають за підставу будь-який інший, окрім політичного, чинник, наприклад, екологічний фактор, стихійне лихо чи інші. Прикладом можуть бути масові переселення та евакуація населення з Прип'яті під час чорнобильської аварії [12. с. 2].

Деякі науковці та організації, наприклад, Е. Макзонак, С. Каслз або МОМ, розбивають на категорії саме мігрантів, а не міграційні потоки [13; 14; 15]. Таким чином, згідно з МОМ, визначено 5 основних типів мігрантів.

Першими є іноземні жителі, що переміщуються заради процесу навчання. Далі йдуть трудові мігранти, що приїжджають до іншого міста чи країни заради заробітку, незалежно від періоду перебування. Третім типом є люди, що переїжджають задля об'єднання з родичами або створення нової родини. Четвертий тип визначає мігрантів, що переміщуються виключно з бажанням постійного проживання на новому місці. І останнім видом є люди, яких пропускають до країни з гуманітарних поглядів, тобто, іншими словами – біженці. Характеристика ООН, на нашу думку, не є досконалою, бо відзначаючи добровільних та вимушених мігрантів, вона на зважає на мігрантів примусових. Примусовою міграцією є така, що трапилася через виселення індивіда з країни або його перевезенням до іншої держави, вибору людина не має, рішення приймається вищою владою та зазвичай оскарженню не підлягає або відбувається із порушенням прав та свобод індивіда [15].

Описані підходи, виокремлюють поняття вимушеної міграції. Загалом існує три основних види таких мігрантів. По-перше, особи, що шукають притулку, – ці індивіди стоять на черзі отримання статусу біженця, однак ще отримали його. По-друге, особи, що мають тимчасовий статус біженця. По-третє, власне біженці – особи, що отримали право на захист, певні права та свободи, можливість навчатися та працювати, в країні, до якої змушені були мігрувати з певних політичних чи економічних причин. Важливо розуміти, що особа може мати один із статусів вимушеного мігранта, не маючи громадянства [9].

Невід'ємною характеристикою є також правовий статус мігранта, відповідно до нього мігрантів поділяють на: легальних, напівлегальних та нелегальних. Легальна міграція здійснюється виключно з дотриманням законів країн: в особи наявна дійсна віза чи дозвіл на проживання в країні тощо. Напівлегальна міграція не завжди виділяється науковцями, бо може бути віднесена до нелегальної. За напівлегальної міграції мігрант законно

перетинає кордон та певний час перебуває в країні, маючи на це право та підтвердження у вигляді візи/іншого документу, а по закінченню терміну візи вирішує залишитися в країні без оновлення документів або виходить за межі наданої йому візи. І останньою за правовим статусом є нелегальна міграція, яка характеризується незаконним перетином кордону та перебуванням у країні [9].

Отже, для глибшого розуміння та дослідження міграційних процесів вони класифікуються залежно від обраної змінної. Таким чином, наприклад, за аспектом часу міграція може бути короткотерміновою, середньотерміновою або довготерміновою. Поділ міграційних процесів чи мігрантів відрізняється від обраного підходу, теми наукової роботи, її автора тощо.

1.2. Сучасні дослідження міграції українського населення

Міграція українського населення за часів незалежності України стала об’єктом багатьох досліджень у зв’язку із її впливом на економічний, політичний, соціальний та інші стани країн.

Інтелектуальну міграцію вивчає О. Демиденко у праці «Інтелектуальна міграція українців на рубежі XX-XXI століть: масштаби та основні характеристики явища»». Він зосереджується на кількісних та якісних показниках міграції в Україні за часів незалежності, описує етапи міграції українських учених, оцінює наявні та прогнозує майбутні втрати інтелектуального потенціалу країни [16]. Л. Дідківська визначає наслідки відтоку мізків з України, описує причини цих процесів та пропонує можливі зміни міграційної політики України для покращення наявної ситуації у праці «Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні» [17].

Важливими у контексті української міграції є наукові роботи директорки Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи

НАН України Е. Лібанової. В своїх працях авторка піднімає питання соціоекономіки, демографії, економіки праці, активно досліджує міграційні процеси та їхній вплив на Україну. Зокрема, у роботі «Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки» визначаються причини та обсяги трудової міграції українців, а також вплив цих процесів на загальний соціально-економічний стан країни [18].

Трудова міграція є об'єктом дослідження О. Малиновської «Трудова міграція громадян України за кордон виклики та шляхи реагування», де авторка характеризує основні параметри трудової міграції громадян України, прогнозує наслідки цих процесів, визначає основні виклики, а також пропонує можливі шляхи вирішення питання [19]. Аспекти трудової міграції також досліджуються у праці «Міжнародна трудова міграція в незалежній Україні: риси та особливості» авторства О. Курбет. Стаття розкриває характерні ознаки та тренди процесів трудової міграції, розглядаючи не тільки площину цього виду міграції в рамках України, але й міжнародну міграцію в контексті українських реалій загалом [20].

Вимушена міграція пояснюється Є. Соловйовим у праці «Внутрішня вимушена міграція: український вимір», у якій визначено державні механізми регулювання внутрішньої вимушеної міграції на прикладі відмінних від України країн [21]. Також питання вимушеної міграції є темою роботи «Вимушена міграція як наслідок порушених прав» авторства Н. Павлів-Самоїла, в якій розглянуто кореляцію між міграцією населення та порушенням прав та свобод громадян [22].

Нелегальна міграція розкрита З. Смутчак у праці «Нелегальна міграція в Україні: передумови, особливості та можливі наслідки», в якій проаналізовано причини, а також тренди нелегальної міграції та сформульовано можливі проблеми, викликані цим явищем [23].

Питання реміграції українських громадян підіймається у таких працях: «Управління процесами реміграції на етапі інтегрування України

до європейського простору» авторства З. Смутчак, «Реміграція як механізм соціальної політики у справах внутрішньо переміщених осіб в Україні» авторства У. Садової [24; 25].

Отже, міграційні процеси в Україні досліджуються з різних сторін як стосовно видів міграції, так і стосовно сфери впливу цих процесів. Дослідниками сучасних українських міграційних процесів виступають як добре відомі у науковому середовищі дослідники, так і початківці в цьому питанні. Незважаючи на скрупульозне дослідження різних аспектів міграції в Україні, проблема реміграції українського населення залишається не остаточно розкритою.

Таким чином, міграція є важливим об'єктом досліджень у світі загалом та в Україні зокрема як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Незважаючи на роль цього поняття у сучасному світі, українське законодавство не визначає терміни міграції та еміграції, проте дає характеристику понять зовнішньої трудової міграції та імміграції. Можна зробити висновок, що останні дві становлять об'єкти більшого інтересу та є впливовішими. Задля глибшого аналізу міграцію поділяють на складові та класифікують за видами, наприклад, за часом, зворотністю, правовим аспектом, географією тощо. Різносторонність цього поняття зумовлює окреме тлумачення терміну та власну класифікацію у кожного науковця залежно від теми та мети роботи. Незважаючи на важливість міграційних процесів та їхню проблематику у межах України, сьогодні постає питання організації процесів реміграції громадян України за умов закінчення війни. Питання реміграції українців у науковому середовищі в основному піднімалося у 2014-2016 роках, сучасних досліджень проблеми, викладених у наукових роботах, майже немає, однак деякі аспекти розглядаються в інтернет-виданнях, наприклад, в інтерв'ю Е. Лібанової для Української Правди або А. Гайдуцького для ZN.UA [42; 51].

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Динаміка, географія та особливості сучасних міграційних процесів

Окрім теоретичної бази, для розуміння та дослідження будь-якого аспекту міграційних процесів важливим є аналіз динаміки ситуації загалом, а також виокремлення певних трендів, особливостей, результатів та наслідків цих процесів, ідентифікація мотивів мігрантів.

Міграція в Україну. За даними ДМСУ, кількість осіб на обліку іммігрантів в Україні з 2014 до 2020 року зросла на 40640 осіб, щорічно зростаючи з 2016 року на приблизно 10 тисяч осіб. Невелике падіння відбулося з 2014 по 2015 рік, що може пояснюватися військовим конфліктом на сході країни (рис. 2.1.).

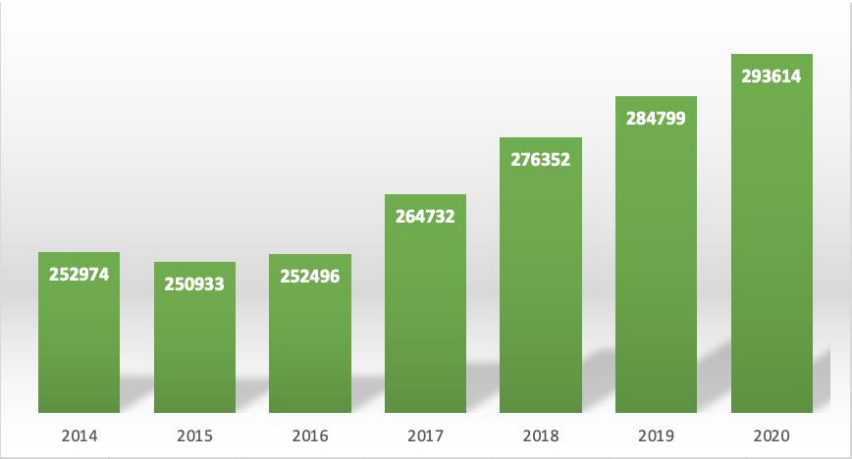

Рис. 2.1. Кількість осіб на обліку іммігрантів в Україні у 2014-2020 роках

Джерело: Складено автором на основі [26]

З 2000-го року зменшилася кількість виданих дозволів на імміграцію, без яких неможливо отримати постійну або тимчасову посвідку на проживання. Таким чином, з 2000 по 2020 рік кількість цих дозволів скоротилась з 25 тисяч на рік до всього лиш 12 тисяч, в основному у зв'язку із пандемією COVID-19 та вторгненням російської федерації. До повномасштабного вторгнення кількість міжнародних мігрантів становила

приблизно 11,4% населення, при цьому на постійній основі в Україні проживало лише 0,7% [26; 29].

Потрібно зазначити, що у 2010 році в Україні було засновано «Ініціатива Різноманіття», у рамках якої було створено платформу для обміну між міжнародними, цивільними, корпоративними та державними суб'єктами з метою досягнення культурного розуміння та захисту людської гідності та добробуту [27, с. 38].

Важливою для розуміння міграційних процесів є інформація щодо перетину кордону України іноземцями. Погіршення добробуту населення у 2014-2015 роках, військовий конфлікт та економічна криза призвели до зменшення привабливості України для іноземців, що наглядно ілюструється зменшенням перетинів кордону у два рази порівняно з попередніми роками. З 2016 року ситуація стабілізувалася та зросла до показників 2013 року. Однак у 2020 році відбулося різке падіння, викликане обмеженнями, пов'язаними з пандемією (рис. 2.2.) [28].

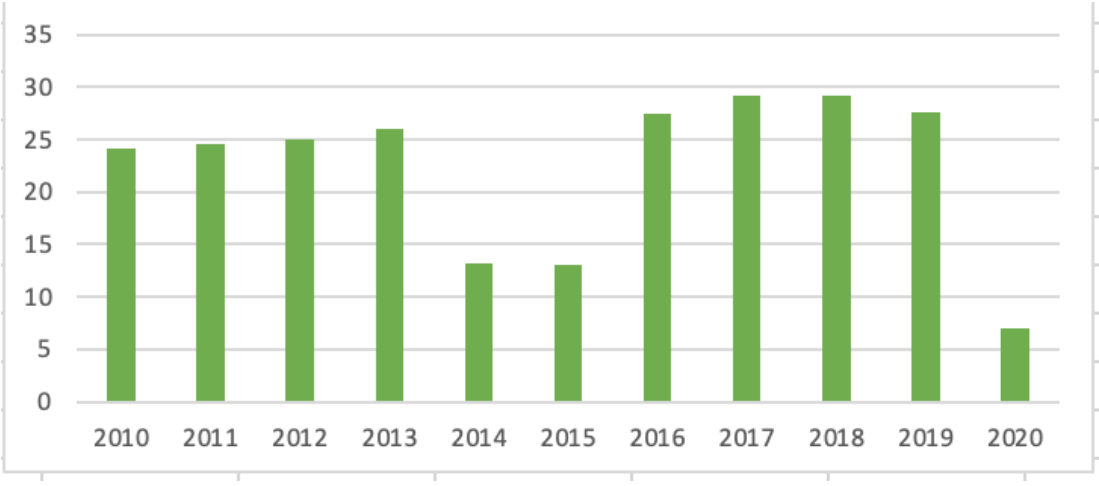

Рис. 2.2. Чисельність перетинів кордону України іноземцями у напрямку в'їзду, мільйонів разів, 2010-2020 роки

Джерело: Складено автором на основі [28]

Більшість іммігрантів, близько 83% на 2020 рік, становили члени сімей громадян України або нащадки чи вихідці з України, що мали право на отримання громадянства в обхід квоти на імміграцію, встановленої

урядом. Найбільший відсоток іммігрантів становлять жителі росії та інших країн колишнього Радянського Союзу. Щодо людей, які враховуються до квотної категорії, найбільшу кількість становили сім'ї іноземців, що мають право на тимчасове або постійне проживання в Україні. Українська квота на імміграцію не вичерпується, незважаючи на її постійне зростання, наприклад, у 2021 році вона становила 10 тисяч осіб, збільшившись на 6,2 тисячі з 2019 року [29].

Ще двома суттєвими категоріями іммігрантів (власниками тимчасової/постійної посвідки на проживання) в Україні, згідно з МОМ, є студенти та трудові мігранти [29]. Загалом на 2020-2021 навчальний рік в Україні навчалося 76548 іноземних студентів із 155 країн світу. З 2011 року ця цифра зросла на майже 23 тисячі осіб, найнижча кількість припадає на 2014 рік, а найвища – на 2019 перед початком COVID-19 (рис. 2.3.) [30].

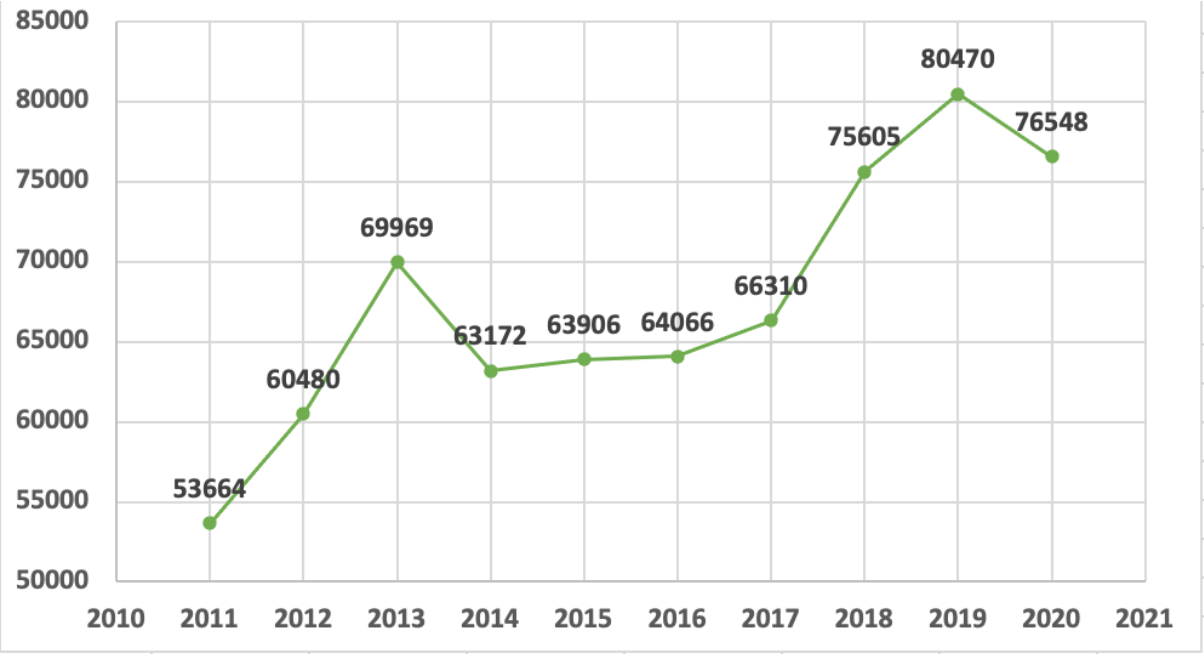

Рис. 2.3. Кількість іноземних студентів в Україні станом на 2011-2020 роки

Джерело: Складено автором на основі [30]

Більшість студентів з-за кордону (73%), що навчаються в Україні, родом з Індії, Марокко, Туркменістану, Азербайджану, Нігерії, Китаю, Туреччини, Єгипту, Ізраїлю та Узбекистану (Додаток А.1.). 90%

міжнародних студентів навчаються на бакалаврських та магістерських програмах (при цьому 37% з них є студентами медичних факультетів), післядипломною освітою зайняті 3,5%, а 6,5% приїхали задля вивчення мови [30].

Зміна законодавства України у напрямку полегшення залучення іноземних інвестицій значно спростили процедуру працевлаштування іноземців на українських посадах [31]. Ця подія сприяла збільшенню заявок, поданих для дозволу застосування праці іноземців, з 14,4 тисяч осіб у 2020 році до 16,3 тисяч у 2021. Найбільш задіяними пунктами були столиця, Київська й Львівська області. В основному 2021 року заявки подавались на працівників з Туреччини (3,8 тисяч), Індії (3,2 тисячі), Білорусі (1,6 тисяч) та російської федерації (1,2 тисячі) [32].

Важливою категорією є також біженці та люди, що шукають прихистку в Україні. На кінець 2020 року кількість іноземців, яких визнано біженцями в Україні, становила 1273 особи, ще 887 осіб визнано такими, що потребують додаткового захисту (рис. 2.4.) [26].

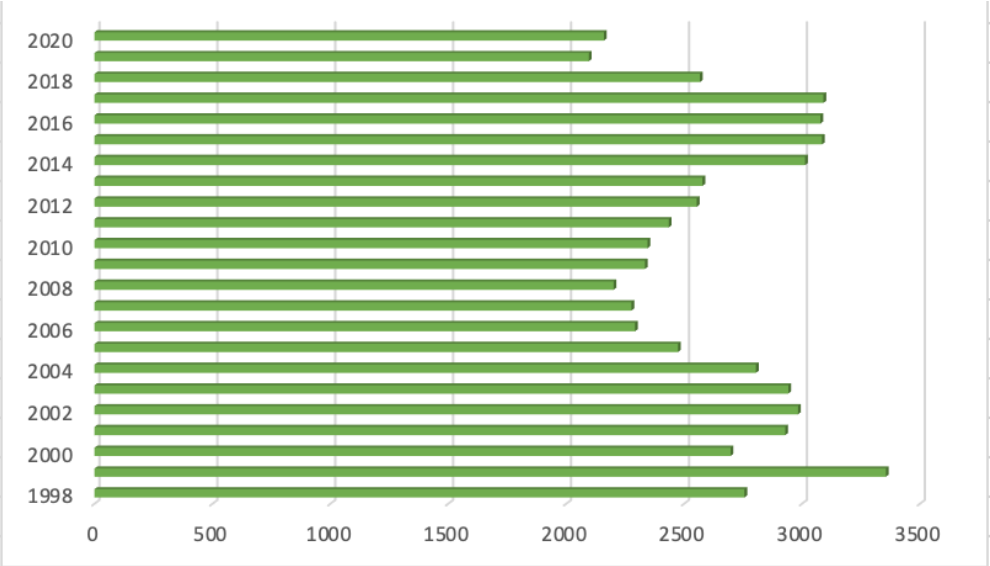

Рис. 2.4. Кількість біженців, які проживали в Україні у 1998-2020 роках, включно з особами, яким надано додатковий захист, осіб

Джерело: Складено автором на основі [26]

Відповідно до МОМ, біженці та особи, що потребують додаткового захисту в Україні, походять переважно з Афганістану та Сирії (809 та 569 осіб відповідно), також є декілька громадян російської федерації (132 особи) та країн, що межують з Україною, наприклад, Білорусі та Молдови [29].

Порівняно з іншими країнами рівень біженців в Україні є низьким, наприклад, у Швеції та Великобританії на 2020 рік кількість біженців та шукачів притулку становила 282 та 195 тисяч осіб відповідно. При цьому кількість біженців в Україні зменшується ще й за рахунок натуралізації частини з них, наприклад, з 2018 по 2020 рік майже 100 осіб отримали українське громадянство [29; 33].

Особливістю міграції в Україну чоловічий склад біженців. Навіть за умови, що Україна входить до списку держав із найбільш фемінізованим складом мігрантів. За даними ООН, у 2020 році жінки становили 57% від загальної кількості мігрантів в Україні [26; 33].

Ще однією суттєвою групою міграційного складу в Україні є нелегальні мігранти або мігранти з неврегульованим статусом. Ще в кінці 1999 на початку 2000 року Україна була об’єктом стурбованості щодо неефективної міграційної політики у контексті нелегальної міграції, відповідно до МОМ. На той момент країна нараховувала 600 тисяч нелегальних мігрантів [34]. Проте проблема нелегальної міграції залишається актуальною і на сьогоднішній день. За даними ДМСУ, кількість виявлених нелегальних мігрантів зростала щорічно з 2014 року, при цьому зменшившись у три рази у 2020 році у зв’язку з ковідними обмеженнями [26]. При цьому кількість нелегальних мігрантів, затриманих ДПСУ в декілька разів нижча та стабільно коливається у межах від 1 до 2 тисяч осіб. Піковий момент був у 2015 році, коли ДПСУ затримала 1,8 тисяч нелегальних мігрантів. Потрібно зауважити, що останніми роками кількість

порушень виїзду з країни у два рази перевищували кількість таких порушень при в'їзді (рис. 2.5.) [28].

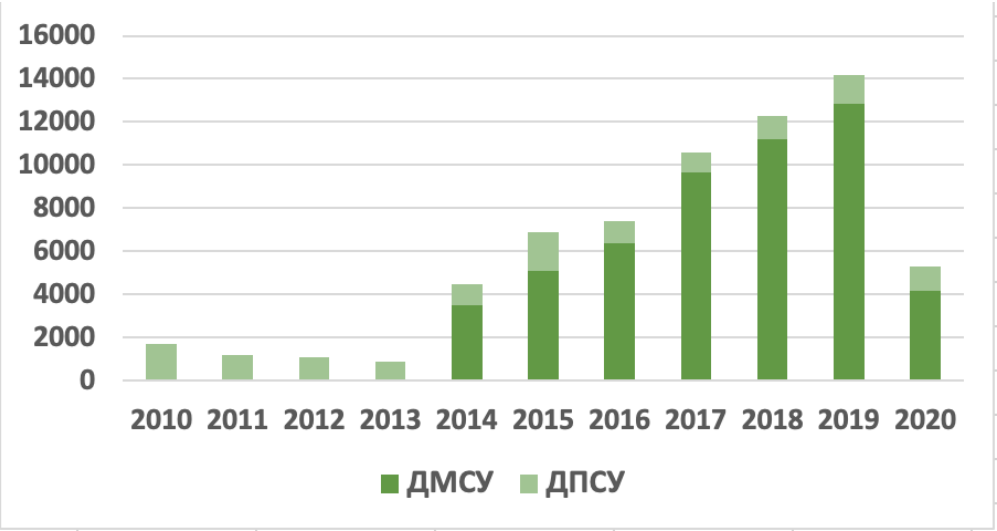

Рис. 2.5. Кількість нелегальних мігрантів, затриманих ДМСУ та ДПСУ за 2010-2020 роки

Джерело: Складено автором на основі [26; 28]

Водночас, згідно з оцінкою МОМ, загальна кількість мігрантів з неврегульованим статусом на 2020 рік в Україні становить від 37,7 до 60,9 тисяч осіб [29]. Щодо географії походження нелегальних мігрантів або мігрантів з неврегульованим статусом в Україні, якщо в 1998 році основними країнами походження були Афганістан, Шрі-Ланка, Бангладеш та Пакистан, то у 2020 році такими країнами стали: Республіка Молдова, Туреччина, російська федерація, Афганістан та інші (Додаток А.2.) [28; 29].

Зовнішня міграція. Спостерігається тренд до зниження кількості отриманих громадянами України дозволів на виїзд закордон на постійне місце проживання. Якщо у 2016 році таких дозволів було видано 13621, то у 2020 лише 3889, що, звісно, пов'язано із забороною або ускладненням перетину кордонів у зв'язку з COVID-19. Проте вже у 2019 році було видано на 2310 дозволів менше за 2016 [26]. Якщо дивитися на заявки, подані громадянами України, на отримання дозволу на проживання у країнах ЄС, тенденція навпаки йде до зростання (рис. 2.6.) [37].

Рис. 2.6. Кількість уперше оформлених дозволів на проживання у країнах ЄС та дозволів на переїзд з України на пмж закордон

Джерело: Складено автором на основі [26; 37]

Найбільше українців у 2021 році виїхало закордон з метою працевлаштування або отримання освіти. Таким чином, поза Україною за даними Державного центра зайнятості було працевлаштовано 112716 осіб, з яких 80494 працівники, задіяні у роботі тривалістю до 6 місяців, а 848 осіб – від 2 років та більше. При цьому у 2016 році таких осіб було 79203, з яких 55372 особи були задіяні у роботі тривалістю до 6 місяців і тільки 97 осіб від 2 років і більше [32]. Тенденція до зростання кількості трудових мігрантів з України підтверджується також моніторингом соціальних змін. З 2012 до 2020 року кількість українців з досвідом трудової міграції у них або членів їхньої сім'ї збільшилася з 13,7% до 29,7%. При цьому кількість осіб, які планують найближчим часом виїхати на заробітки закордон, з 2012 до 2019 року зросла на 11,1%, у 2020 році суттєво знизилася, що пояснюється неможливістю або ускладненням транскордонних переміщень у зв'язку з заходами проти пандемії COVID-19 [38]. Щодо інших особливостей, викликаних пандемією, можна назвати тенденцію до трансформації тимчасової трудової міграції у переселенську міграцію та звуження географії: перевагу почали надавати сусіднім країнам, до яких

легше та безпечніше дістатися, наприклад, Польщі та Чехії [29]. Основними пунктами призначення трудових мігрантів у 2021 році були: Кіпр – 22818, Польща – 18559, Велика Британія – 9526 та Німеччина – 9206 осіб відповідно. При цьому країнами, що були найбільше зацікавлені у трудовій силі з України, є Польща, Німеччина та Чехія (Додаток А.3.) [32].

З метою ж освітньої міграції у 2021 році, згідно з ЮНЕСКО, закордоном перебувало 77586 українців. При цьому, наприклад, на 2012 рік кількість українських студентів закордоном ще становила 37 тисяч осіб, збільшившись з 2000 року більш ніж у 4 рази. Щодо точок призначення студентів з України можна виділити: Польщу (26938 осіб), російську федерацію (21609 осіб), Германію (6313 осіб), Чехію (3132 особи) та Словаччину (2911 осіб), у всіх інших країнах кількість українських студентів не перевищувала 2 тисяч (Додаток А.4.) [39].

Іншою суттєвою категорією є нелегальні або неврегульовані мігранти з України. Кількість таких осіб, наприклад, на території ЄС зростала щорічно з 2014 року, досягнувши у 2020 році відмітки у майже 50,5 тисяч осіб (рис. 2.7.) [35].

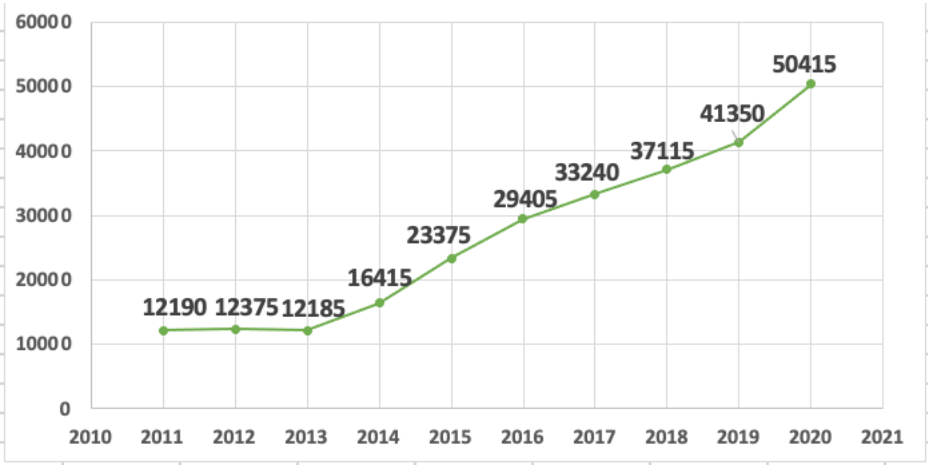

Рис. 2.7. Чисельність виявлених на території ЄС громадян України з неврегульованим статусом

Джерело: Складено автором на основі [35]

Ще одним аспектом, пов'язаним із зовнішньою міграцією в Україні, є торгівля людьми. За даними МОМ, в Україні протягом 1991-2020 років жертвами торгівлі людьми стали більш ніж 300 тисяч осіб (рис. 2.8.).

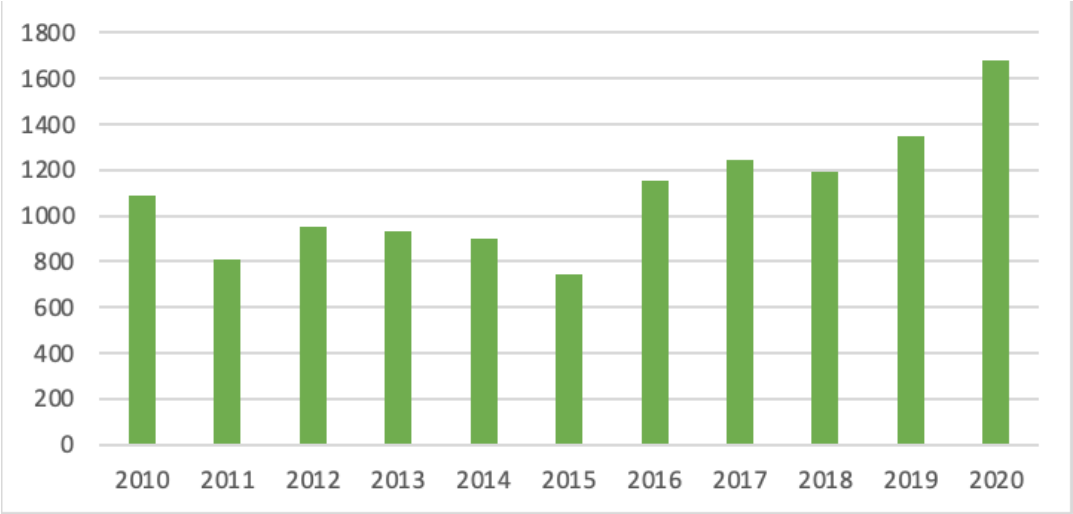

Рис. 2.8. Чисельність постраждалих від торгівлі людьми, яким МОМ надала допомогу

Джерело: Складено автором на основі [29]

Протягом цих років зросла також частка чоловічого населення серед експлуатованих. Майже 48% осіб, що отримали офіційний статус жертв трудової експлуатації, були задіяні у збройних конфліктах. Основними країнами використання постраждалих від торгівлі людьми є російська федерація, що загалом становить 52% від усіх звернень, а також Польща, Чехія та Німеччина. У зв'язку з економічною кризою, викликаною пандемією COVID-19, очікувалося зростання кількості осіб, що постраждають від торгівлі людьми, серед українців через прийняття сумнівних пропозицій роботи [29].

Внутрішня міграція. Згідно з ДССУ, кількість осіб, що перемістилися з міст до сільської місцевості з 2002 по 2016 рік поступово зменшувалася. З 2016 по 2018 рік відбулося незначне зростання, яке з початком пандемії COVID-19 знову пішло на спад. Сальдо приросту міського населення було додатним, окрім 2002 та 2016 років. Натомість ситуація для сільської

місцевості України протилежна – сальдо приросту сільського населення було від'ємним у всі роки, окрім 2014-2017, що може пояснюватися економічною кризою та воєнним конфліктом на сході країни. Станом на 1 січня 1991 року кількість сільського населення в Україні становила 16969,3 тисячі осіб, в той час як на 1 січня 2022 – 12628,8 тисяч осіб. Таким чином, кількість сільського населення з 1990-2021 рік скоротилося на 25,6% (рис. 2.9.) [36].

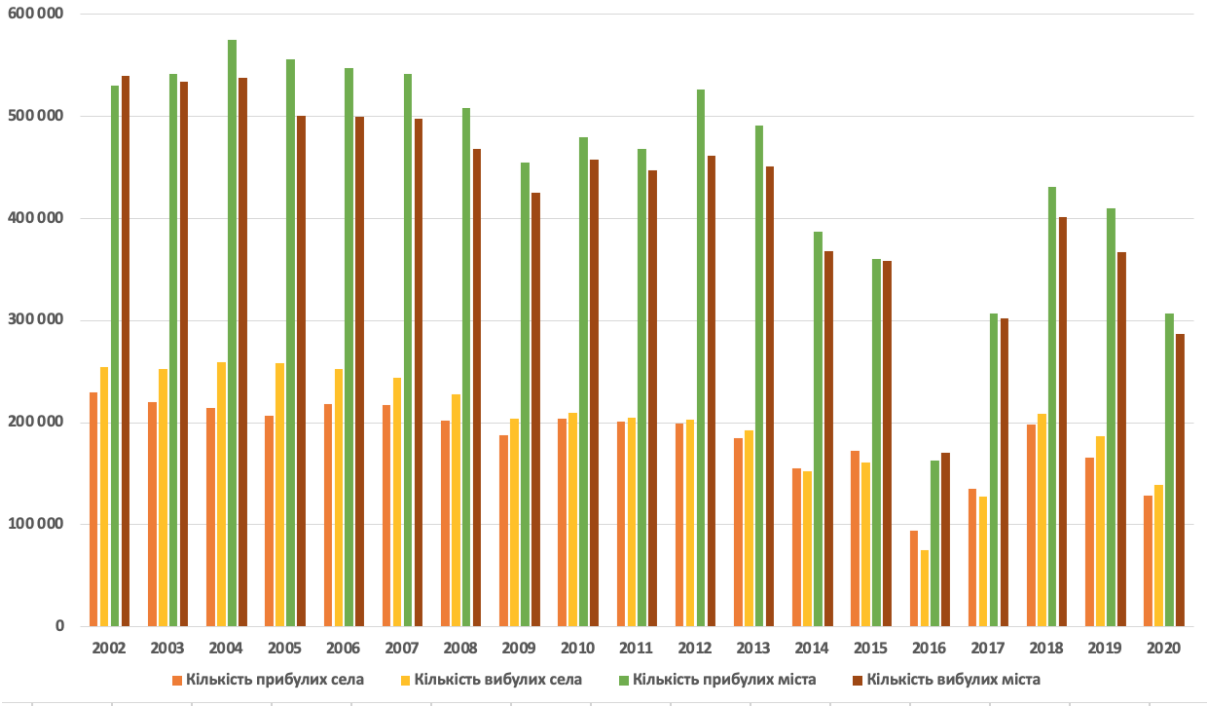

Рис. 2.9. Кількість прибулого та вибулого населення з міської та сільської місцевості

Джерело: Складено автором на основі [36]

Одночасно кількість міського населення на 1 січня 1991 року становила 34 869,2 тисячі осіб, а на 1 січня 2022 – 28 959,6. Наявне міське населення з 1990-2021 рік зменшилося на 16,95%. Таке скорочення, а також скорочення сільського населення частково може пояснюватися неврахуванням тимчасово окупованих територій, а також зниженням народжуваності. При цьому кількість прибулих до міської місцевості майже за всі роки у два рази перевищує кількість вибулих у сільській місцевості,

що може пояснюватися, по-перше, міграційними процесами поза внутрішніми переміщеннями або міжміськими переселеннями.

Ключовими місцями, до яких тяжіли внутрішні мігранти, були 7 областей України: Київська(що у 7-8 разів переважає за кількістю інші області при тому, що сальдо міграційного приросту для столиці – від'ємне), Одеська, Харківська, Львівська, Полтавська, Івано-Франківська та Хмельницька. Загальним трендом є переміщення до областей з найбільшими містами України, наприклад, Києвом, Одесою, Львовом, Харковом тощо, інші ж області характеризуються від'ємним сальдо, найбільше з яких притаманне Донецькій та Луганській областям. Незважаючи на розташування Дніпра у Дніпропетровській області, сальдо для неї дорівнювало -821 тисяча осіб у 2020 році (рис. 2.10.) [36].

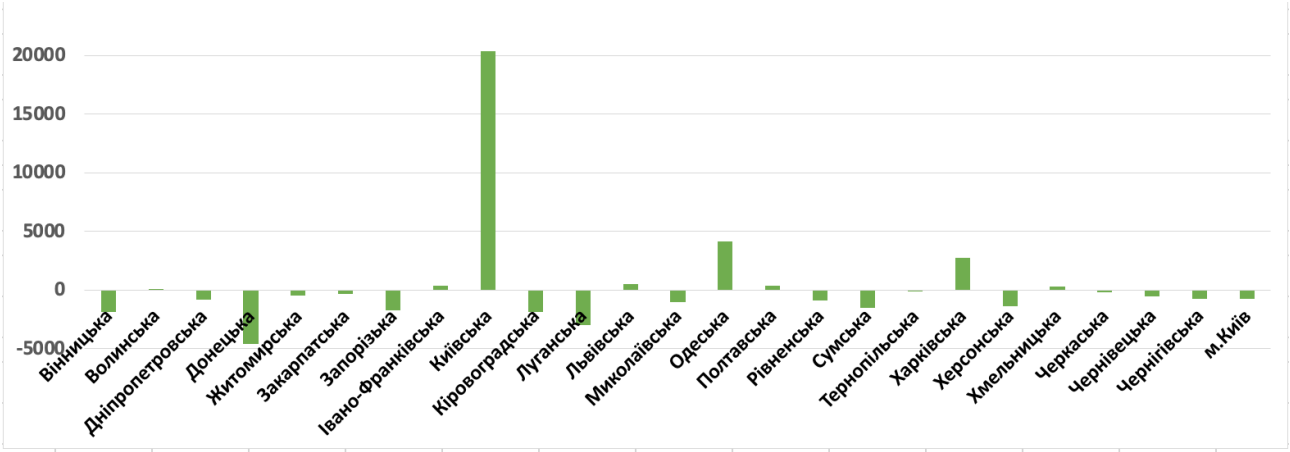

Рис. 2.10. Міграційний сальдо для областей України у 2020 рік

Джерело: Складено автором на основі [36]

Важливою у контексті внутрішніх переселень є трудова міграція громадян, що спонукає українців переїжджати до українських мегаполісів або їхніх областей, у пошуках вищої заробітної плати чи кращих умов проживання. Варта уваги щоденна маятникова міграція жителів українських агломерацій у робочі дні тижня. Проживаючи в ближніх населених пунктах, де вартість життя є набагато дешевшою, люди їздять на роботу до великих міст. Наприклад, до Львова, куди до війни щоденно

приїжджало 180 тисяч мешканців Львівської області, Харкова, куди приїжджало 135 тисяч, а також столиці, в яку, окрім населених пунктів Київської області, їхали на роботу ще з Чернігівської та Житомирської областей – щоденно це близько 700 тисяч осіб [29].

Помітною складовою є також освітня міграція. Згідно з Українським державним центром міжнародної освіти, кожного року половина загальної кількості студентів подаються на проживання в гуртожитках, що є ознакою їхнього прибуття з іншого міста чи країни з метою навчання. Наприклад, на початок 2019-2020 навчального року загальна кількість студентів різних навчальних рівнів в Україні становила 1266,1 тисяч осіб, тобто, 633,05 тисяч осіб мали потребу у гуртожитках, і це без студентів, що мають кошти на покриття орендованого житла. Найбільша кількість прибувала на навчання до Києва, Харкова, Львова, Дніпра та Одеси [30].

Отже, щодо особливостей міграції в Україну можна зазначити, що кількість іммігрантів із року в рік поступово зростає, однак кількість дозволів на імміграцію навпаки падає. При цьому перетин кордону іноземцями залишається майже стабільним. Основною категорією мігрантів є вихідці з країн колишнього СССР, що мають право на отримання громадянства за наявністю українських родичів чи інших причин, також суттєву частку становлять члени новостворених сімей. Іншими категоріями є освітні та трудові мігранти, більшість з яких походить з нерозвинутих країн Азії та Африки. В Україні наявна велика кількість нелегальних мігрантів або мігрантів з неврегульованим статусом, більшість з яких, згідно з даними ДМСУ та ДПСУ, в'їжджають до країни законно. Щодо особливостей зовнішньої міграції, українці з року в рік отримували меншу кількість дозволів від України на виїзд, однак все більше подавалися на пмж закордоном. Основними причинами від'їзду були працевлаштування та освіта, більшість таких мігрантів мали бажання залишитися у країні міграції. У світі, особливо ЄС, частка нелегальних мігрантів з України є

суттєвою. Існує також проблема торгівлі людьми в основному зі сторони російської федерації та країн, що найбільше зацікавлені в робочій силі з України, тобто, Польщі, Німеччини. У межах країни мігранти тяжіють до мегаполісів, вимивається сільське населення, серед причин освітня та трудова міграції знову переважають. Деякі особливості переміщень в межах кордонів країни, були зумовлені воєнними діями на сході країни.

2.2. Міграційні процеси за умов війни з російською федерацією 2014-2022 роки

Однак тенденції та динаміка до 24 лютого 2022 року не відповідає сучасній реальності, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України. Станом на початок 2022 року у зв'язку з бойовими діями на сході країни з непідконтрольних уряду територій виїхало трохи менше ніж 1,5 мільйона осіб, згідно з МОМ. Протягом 2014-2017 років переміщення осіб з цих територій мало зростаючий характер, проте у 2017 році загалом стабілізувалось. Кількість людей, що офіційно подалися на отримання статусу ВПО, зросло у 2020 році до 1,46 мільйонів осіб з 1,43 мільйонів у 2019 році. Це явище О. Малиновська пов'язує не зі збільшенням кількості ВПО, а з пандемією COVID-19, коли багато людей втратили робоче місце та заробіток, статус був запорукою отримання матеріальної державної допомоги.

Щодо географії розміщення, то до повномасштабного вторгнення російської федерації, найбільша кількість ВПО перебувала у Донецькій та Луганській областях, близько 500 та 300 тисяч відповідно. До Києва та області переїхало майже 234 тисячі осіб. Проглядалася тенденція поступового перетворення вимушеної тимчасової міграції на постійну: у 2019 році 34% респондентів не планували повернутися до окупованих

територій навіть у разі їх визволення та завершення конфлікту, у той час як в 2021 році таких осіб було вже 39% [29].

Станом на 3 травня 2022 року кількість ВПО у зв'язку з війною розпочатою російською федерацією досягла відмітки більш ніж у 8 мільйонів осіб. Станом на 13 червня загальна кількість зовнішньо переміщених осіб становило – майже 7,5 мільйонів. Найбільша кількість українців перетнула кордон України за березень (рис. 2.11.) [1].

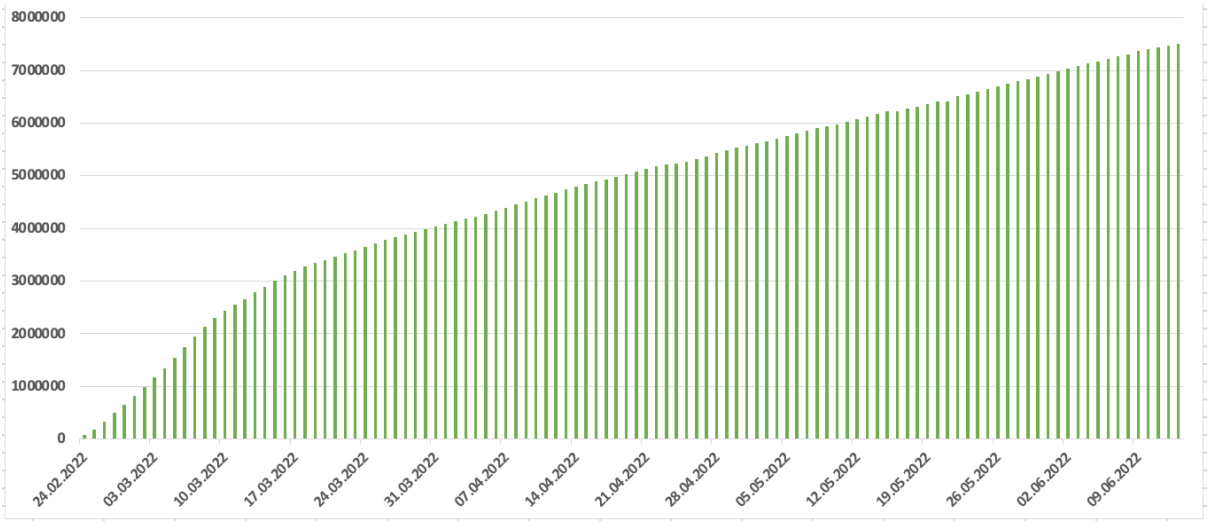

Рис. 2.11. Кумулятивна кількість осіб вимушених мігрантів з України

Джерело: Складено автором на основі [1]

Оформили тимчасовий захист 3,2 мільйони громадян. При цьому спостерігається тенденція до часткового повернення громадян до України з припиненням бойових дій в центральному та північному регіонах. Так кількість українців, що з 24 лютого 2022 року повернулася до України становить 2479398 осіб на 13 червня 2022 року. Більша частина з цих людей, це чоловіки, колишні мігранти, що повернулися захищати Україну [1]. Найбільшу кількість вимушених мігрантів прийняла до себе Польща, загалом на 13 червня в ній знаходиться майже 1,2 мільйони громадян України, що виїхали у зв'язку із війною. Наступними йдуть Румунія (майже 100 тисяч) та російська федерація (більше мільйону осіб). При цьому дані, що стосуються російської федерації, у більшості випадків пояснюються

примусовим вивозом українців. Однак існують випадки добровільного виїзду у прикордонні російські міста людей з Луганської та Донецької областей, особливо до 24 лютого. До країн з найбільшою кількістю українських мігрантів також відносяться Угорщина (24091 осіб), Республіка Молдова (86254 осіб) та Словаччина (77330 осіб), заключною в списку є Білорусь, що прийняла до себе 8 тисяч громадян, не виключено, що до Білорусі людей також вивозили примусово [1].

Отже, вже з початку війни у 2014 році її вплив позначився на переміщеннях як в межах, так і за межами України. Якщо у 2014-2022 роках війна охопила території тільки Луганської та Донецької областей, потік мігрантів був не таким відчутним як з 24 лютого 2022. Велика кількість ВПО, що виїхали унаслідок бойових дій на сході країни, не планували повертатися додому, навіть за умов завершення конфлікту. Таким чином, можна зробити висновок, що значна кількість як внутрішньо, так і зовнішньо переміщених осіб у результаті повномасштабного вторгнення російської федерації також не повернуться до початкових пунктів проживання навіть за закінчення війни.

2.3. Причини, результати та наслідки міграційних процесів в України

Вторгнення російської федерації, хоча наразі і є найсуттєвішою, втім не єдиною причиною міграції українців. Інші можливі мотиви міграції влучно класифіковані у працях Б. Дмитрука та М. Романюк, де вони поділені на 6 основних груп. До політичних мотивів відносяться різні види дискримінації від релігійної і расової до гендерної, незадоволеність законодавством та політичним укладом у країні, політичні переслідування, проблема корупції, низьке соціальне забезпечення, неадаптованість до інклюзивності, заборона одностатевих шлюбів, політична нестабільність.

Військові мотиви характеризуються військовими конфліктами на території держави та означають евакуацію чи реевакуацію з країни або всередині країни. Економічні мотиви пов'язані з економічною складовою життя індивіда і включають у себе: низьку заробітну плату, неможливість кар'єрного зросту, відсутність фінансування певних галузей, неякісну інформаційну та технічну бази, пошук кращої освіти, нестабільну економічну ситуацію у країні, зростання безробіття. Складовими соціальних мотивів є, наприклад, возз'єднання сім'ї, рекреація, здоров'я, низький соціальний статус, шлюб, забезпечення добробуту родини. Екологічні катастрофи характеризуються забрудненням навколишнього середовища, повенями, засухами. До інших мотивів автори відносять етичні, релігійні та інші причини [40;41].

Важливим є також розуміння результатів та наслідків міграційних процесів для України, як у якості країни-донора, так і у якості країни-реципієнта (Додаток Б). До результатів можна віднести:

- набуття іноземного досвіду українцями та привнесення здобутих знань у розвиток України. Цей пункт стосується як іноземної освіти для українських студентів, так і робочих поїздок закордон, спільних з іноземцями проєктів. Такі процеси допомагають оптимізувати та модернізувати процеси виробництва, безоплатно отримувати доступ до іноземних відкриттів чи досягнень, позитивно впливають на репутацію українців закордоном, вступ України до міжнародної спільноти. Також відбувається зниження тиску на ринках праці за рахунок від'їзду частини надлишкової робочої сили;
- грошові перекази українцями, що знаходяться на заробітках чи просто проживають закордоном, а також надсилання інших коштовних чи побутових речей до України, що збільшує сукупний ВВП з коштів, набутих поза державою;

- заробіток закордоном надає можливість та доступ до більш заможного життя індивідів, особливо для жителів Закарпаття;
- розвиток агломерацій, міст-супутників мегаполісів, також є позитивним внеском внутрішніх міграційних процесів. Завдяки високій вартості життя та споживчих цін, українцям вигідніше проживати в містах області, де вартість житла на 15-20% дешевша [29];
- приїзд кваліфікованих іммігрантів стимулює розвиток конкурентоспроможності українських товарів, підвищує продуктивність праці на виробництвах, при цьому без витрат на освіту цих індивідів;
- низька ціна іноземної робочої сили позитивно впливає на розвиток бізнесів та продуктивність праці;
- зниження темпів старіння нації за рахунок проїзду іммігрантів;
- зняття тягаря з держави по догляду за безробітними та незахищеними верствами населення [42].

Наслідками міграційних процесів в Україні є:

- вимивання інтелектуального людського капіталу та робочої сили. Наприклад, при коефіцієнті відпливу з метою освітньої міграції 4,63, що є подібним до інших країн Європи, до України, за опитуванням, планують повернутися лише 10-20%. Ця ситуація призводить до дефіциту кваліфікованих працівників, зниженню наукової активності та зменшенню наукових відкриттів. Такі процеси є також причиною зниження інвестиційної привабливості країни та конкурентоспроможності українських товарів на міжнародному ринку;
- від'їзд людей для роботи над працемісткими товарами, замість наукомістких чи капіталомістких, призводить до зниження статусу українських робітників для іноземців та загалом своєрідної деградації населення, коли праця у науковому секторі в Україні вважається, наприклад, менш престижною, ніж робота покоївкою закордоном. Згідно з даними МОМ, у трудових мігрантах з України найбільш зацікавленими

є такі країни як: Польща, Німеччина та Чехія. В основному українців у цих країнах наймають на такі посади: пакувальники, різноробочі, кравці, водії, будівельники, доглядальниці, плиточники, сантехніки, електрики, промислові робітники, покоївки та зварювальники;

- одним із неочевидних негативних наслідків внутрішньої міграції в Україні є зникнення сіл через переміщення українців до міст;
- еміграція українського населення призводить також до зменшення бюджету України, наприклад, за рахунок податків, при одночасному внеску у збільшення та розвиток країн-реципієнтів. Наприклад, у Польщі за останні декілька років вклад робочої сили українців забезпечив до 13% зростання економіки останньої;
- відбувається також погіршення екологічної ситуації, наприклад, за рахунок внутрішньої трудової міграції, за статистикою, близько 2 мільйонів осіб, тобто, 16,3% зайнятого населення працездатного віку, кожного робочого дня переміщаються із населеного пункту, де проживають, до того, де знаходиться робота [29];
- приїзд іноземців до країни означає змішування різних культур всередині однієї держави, що неминуче призводить до зменшення використання мови та вимивання культурних традицій;
- зростання кількості іммігрантів всередині країни є причиною зменшення кількості доступного житла, особливо у найгарячіших точках призначення, наприклад, Києва, Львова, Одеси;
- виникнення соціальних конфліктів, міжусобиць на національній, релігійній, культурній та інших основах за рахунок іммігрантів та біженців;
- зміна вартості життя, наприклад, зростання орендної плати у містах, до яких відбувається активна міграція [40];
- зростання конкуренції між іммігрантами та українцями на ринку праці.

Отже, існує широкий спектр міграційного впливу на Україну, що варіюється від суто позитивного до негативного та який є спровокованим різними аспектами міграційних процесів. Однак розуміння наслідків та результатів поза мотивами, що спонукають українців до міграції, є неможливим. Основними з них, звичайно, є економічний та політичний стан країни, однак існують й інші види.

Таким чином, кількість міжнародних мігрантів в Україні зростає при більш прискіпливому наданню дозволів на проживання від ДМСУ. Загальна кількість іммігрантів зменшилася у 2014-2015 роках у зв'язку з бойовими діями на сході країни, а також у 2020 році на фоні пандемії COVID-19. Невелике культурне різноманіття, спричинене походженням більшості мігрантів з країн колишнього СССР, що мали родичів або нащадків з України. Вагомою складовою є трудова та освітня імміграції, більшість мігрантів, залучених у ці процеси, походять з країн Азії та Африки. Україна є також прихистком для невеликої, порівняно з іншими країнами, кількості біженців та осіб, що шукають захисту, в основному їх становлять чоловіки, при тому, що Україна входить до списку країн з найбільш фемінізованим складом мігрантів. Ще однією особливістю міграції в Україні є наявність великої кількості нелегальних мігрантів або мігрантів з неврегульованим статусом, які обирають Україну пунктом транзиту або призначення. Більшість із них в'їжджають у країну або законно, або поза пунктами ДПСУ та є вихідцями з нерозвинутих країн Азії. Щодо зовнішньої міграції йде тенденція до збільшення від'їзду громадян закордон на постійне місце проживання, проте часто без попередження або дозволу від ДМСУ. Найбільшу частку становлять трудові та освітні мігранти, що їдуть в основному до ЄС, в такі країни як Чехія, Польща та Німеччина. Трудові мігранти зазвичай задіяні у працемісткому виробництві, замість науко- або капіталомісткого. Свої корективи у процес трудової міграції внесла пандемія COVID-19, таким чином, відбулося звуження географії міграції та

її перетворення з маятникової/сезонної на постійну. Більшість студентів, що виїжджають навчатися закордон, також не мають планів повертатися до України. Таким чином, відбувається відтік як робочої сили, так і мізків. Повномасштабне вторгнення російської федерації змінило усі попередні тенденції. Наразі з України виїхали та продовжують виїжджати в основному жінки, діти та літні люди до міст-сусідів України. Окрім ситуації з примусовим вивозом людей до Білорусі та російської федерації, що відбувалося і раніше, так як росія є найбільшим користувачем українських жертв трудового рабства. Кількість таких жертв зросла у зв'язку із пандемією та бойовими діями на сході країні та прогнозовано зросте через повномасштабне вторгнення. Міграція в межах українських кордонів зазвичай також відбувається з трудовою або освітньою метою. Так зменшується кількість сіл, проте зростають міста-сусіди мегаполісів. Велику частку ВПО з 2014 року становили вихідці з Луганської та Донецької областей, проте у 2022 році ВПО походять і з низки інших міст, переміщуючись в основному на захід країни, хоча раніше основний притік відбувався до областей з великими містами (найбільше до Київської). До війни мотиви еміграції коливалися від низької заробітної плати, нерозвинутих секторів до дискримінації тощо. Загалом у класифікації наведено 6 основних груп мотивів. Проте війна уніфікувала причини від'їзду, наразі основною та єдиною є захист життя від війни. Незважаючи на частково позитивні результати міграційних процесів, наприклад, набуття іноземного досвіду чи грошові перекази, для України сальдо міграції є від'ємним, що зумовлює ряд проблем від відтоку мізків та робочої сили до погіршення екологічної ситуації.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС РЕЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

3.1. Міграційні виклики в умовах війни

За умов повномасштабної війни кількість людей, що покинули територію України та виїхали закордон сягає декількох мільйонів [1]. Важливо розуміти, що для деяких з них умови проживання за межами України є вигіднішими, безпечнішими з об'єктивних причин, вони не повернуться за першої можливості до місця попереднього проживання. Заохочення людей до реемігрції, міждержавні договори, план з реінтеграції українців та відновлення функціонування української спільноти, реконструкція інститутів – ці процеси стануть невід'ємною частиною відбудови України за умов завершення війни.

У цій роботі авторка послуговується найбільш влучним визначенням терміну «реемігрції» за трактуванням, прописаним у Академічному тлумачному словнику: «Реемігрція – повернення емігрантів на батьківщину» [43]. Важливо не плутати поняття реемігрції та реадмісії, так як остання, згідно зі Словником іншомовних слів, трактується як: «Згода держави на прийом назад на свою територію своїх громадян (а також, у деяких випадках, іноземців, що раніше перебували або проживали в цій державі), які підлягають депортації з іншої держави» [44].

Війни російської федерації проти України змусила мільйони українців покинути власні домівки та переїхати або до інших населених пунктів всередині України, або виїхати до інших країн. Завдяки безумовній підтримці громадян України, їхніх сімей та людей, що мають право проживати на території України, з боку інших держав, на сьогоднішній момент українці мають широкий спектр можливостей закордоном (Додаток В).

США. Згідно з заявою Білого Дому, США готові прийняти до себе до 100 тисяч українських біженців [45]. При цьому було ініційовано програму «Єднання заради України», яка уможливлює проживання в США без міграційної візи чи визнаного біженства. Ця програма надає можливість легально проживати, працювати, оформлювати соціальне страхування та картку на території США до двох років, а також мати за спонсора свого життя як простих американців, так і некомерційні організації [46]. До 25 квітня 2022 року українці також могли перетинати кордон із США (в основному зі сторони Мексики) без закордонного паспорту.

Канада. Влада надала можливість особам, що проживають на території Канади, спонсорувати переїзд на постійне місце проживання членів їхніх сімей з України. Окрім програми об'єднання сімей, в українців є також можливість податися на програму екстреної міграції, що називається «Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel». CUAET уможливлює проживання, працевлаштування та навчання на території Канади строком до 3 років, з можливим продовженням у залежності від ситуації в Україні. Також українцям, що приїхали без документів або строк дії документів яких закінчився/закінчиться раніше виїзду з Канади, надаються одноразові проїзні документи. Окрім цього, біженці з України мають право отримати 2 тижні безкоштовного проживання в готелі, шість тижнів фінансової допомоги у розмірі 500$ на тиждень, а деякі вузи надають українським студентам гранти, що покривають витрати на навчання [48].

Велика Британія. Надає можливість українцям, що мають родичів у країні, отримати сімейну візу строком до 3 років. Також така схема працює для людей, що мають родичів у ЄС, Ліхтенштейні, Ісландії, Норвегії або Швейцарії [49]. Окрім цього, в Британії існує єдина соціальна виплата від уряду, що допомагає непрацездатним людям, людям у пошуках роботи або з низькою заробітною платою. Разом із цим сім'ї можуть отримати

фінансову допомогу на дитину включно до 20 років (якщо особа навчається). За потреби надається також допомога у пошуку та оренді житла [50].

Європейський Союз. На території ЄС було прийнято «Директиву про тимчасовий захист для осіб, вимушено переміщених з України» [35]. ЇЇ положення надають громадянам України, членам їхніх сімей, а також особам, що легально проживали на території України, право на проживання, працевлаштування, освіту, медичну допомогу, доступ до банківських послуг, соціальну допомогу і таке інше у країнах ЄС, Швейцарії, Норвегії, Ліхтенштейні та Ісландії. Термін дії тимчасового захисту варіюється в залежності від країни, наприклад, Франція надає можливість проживати на її території строком до 6 місяців, Австрія строком до 1 року, максимально можливе функціонування тимчасового захисту становить 3 роки. Також країни ЄС пропонують матеріальну допомогу українцям у вигляді грошей, житла, продуктів харчування, деталі варіюються в залежності від країни. Багато країн надали українцям можливість безкоштовного користування громадським транспортом (Угорщина та Словаччина), безоплатне відвідування музеїв та заходів (Австрія) тощо. Окремо матеріальну допомогу надають також міжнародні організації, такі як ООН, УВКБ ООН, МОМ [35].

Водночас, полегшення процедур, пов’язаних з перебуванням закордоном, та інших складових спричинили ряд ускладнень у контексті реемігрції українців та міграційних процесів загалом:

- проживання закордоном незахищеним верствам населення, наприклад, інвалідам, безробітним матерям із дітьми, літнім людям може бути зручнішим. Вони отримають більше матеріальної та соціальної допомоги, умови життя більш пристосовані до їхніх потреб;
- недостовірність опитувань щодо кількості переміщених закордон українців, що планують повернутися на батьківщину за закінчення або

послаблення військових дій, через хвилю патріотизму. Що унеможливлює адекватне оцінювання масштабів проблеми та розробки плану дій відповідно до потреб;

- чоловіки скоріше поїдуть возз'єднатися з сім'єю, що виїхала та влаштувалася за кордоном, замість того, щоб повернути сім'ю до України;
- кваліфіковані спеціалісти можуть знайти хорошу високооплачувану роботу, з гарними умовами, що відіб'є їхнє бажання повертатися на батьківщину;
- людям, що втратили житло, може бути легше влаштувати своє життя наново закордоном, ніж після закінчення війни в Україні [51];
- спрощені прикордонні перевірки дали змогу багатьом українцям вивезти коштовне майно та гроші з України. Ці кошти навряд чи будуть повернені в Україну;
- незаконний вивіз батьком або матір'ю дитини, без сповіщення та згоди іншого родича. Через кримінальну відповідальність при поверненні до України, ці батьки з дітьми скоріше залишаться закордоном;
- військово зобов'язані, що незаконно перетнули кордон, повернувшись до України, будуть оштрафовані або позбавлені волі строком до 10 років, тому шанс на їхнє повернення невисокий. Деякі з них заплатили за нелегальний виїзд з країни та при достатній кількості грошей матимуть, наприклад, можливість профінансувати Кіпр та отримати за це громадянство;
- велика кількість українських жінок та дітей стали жертвами сексуального та трудового рабства;
- перебування закордоном з великою вірогідністю може завершитися формуванням сім'ї та отриманням іноземного громадянства, замість українського;

- після певного терміну навчання, роботи, проживання в країні можна подаватися на отримання громадянства, дозволу на постійне проживання у ній;
- деякі люди, що виїжджали, особливо без документів, подавалися на біженство, що унеможливлює законне повернення до України. Це стосується також військовозобов'язаних осіб, що нелегально перетинали кордон України;
- люди, що пережили окупацію, втратили родину або просто знаходилися під обстрілами тощо, можуть не мати сил, бути морально неготовими повернутися до України.

Отже, у зв'язку з масштабами вимушеної міграції українських громадян, що є новим досвідом для України, який окрім цього ускладнений рядом викликів, включно з полегшеннями, наданими іноземними державами для допомоги українським громадянам, доцільно подивитися на іноземний досвід вирішення проблеми реемігрції громадян після війни чи іншого конфлікту.

3.2. Іноземний досвід організації процесу реемігрції

У світі існує небагато прикладів (особливо сучасних) досвіду організації програм по реемігрції громадян до країни їхнього проживання після вимушеної міграції. Розглянемо декілька з них:

Боснія та Герцеговина. Затверджена 9-10 січня 1997 року «Пріоритетна програма реконструкції Боснії та Герцеговини» за участі Європейського банку реконструкції та розвитку і Світового Банку складалася з двох основних етапів: проєктів для «розігріву» економіки, а також проєктів для сталого відновлення. План містив 27 пунктів, важливими в контексті реемігрції є наступні: реабілітація постраждалих від війни, демобілізація та реінтеграція, громадські роботи та зайнятість,

навчальна реконструкція, аварійний проєкт мікробізнесу/місцевих ініціатив:

- на реабілітацію постраждалих від війни було виділено 30 мільйонів доларів. Цей пункт передбачав інтеграцію людей, що фізично постраждали від війни, у нормальне життя. Складовими виконання були громадська реабілітація, виробництво протезів та хірургічне втручання для потребуючих;
- на демобілізацію та реінтеграцію як військових, так і вимушених переселенців виділили 20 мільйонів доларів. Передбачено створення інформаційної бази даних ринку праці, надання консультацій та допомоги із пошуку роботи, а також можливість проходження перепідготовки або освітньої програми;
- 45 мільйонів доларів було виділено на аварійні громадські роботи та зайнятість, що мали на меті частково покрити проблему безробіття разом із реабілітацією пошкодженої інфраструктури країни;
- проєкт навчальної реконструкції планувався у два етапи: перша частина коштувала 32,8 мільйонів доларів, друга – 60. Загалом програма мала покрити відновлення та реконструкцію початкових шкіл, забезпечення закладів освіти книгами та іншими навчальними матеріалами, фінансування інших потреб для організації навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації вчителів;
- 18 мільйонів доларів було передбачено для аварійного проєкту мікробізнесу та місцевих ініціатив, що полягав у програмах мікрокредитування та допомозі у їх розробці для надання соціально незахищеним групам та підприємцям, переміщеним особам, воєнним удовам, фермерам тощо [63].

Сомалі. Програма «Добровільної репатріації громадян Сомалі з Кенії», заснована УВКБ ООН на 2015-2019 роки, мала на меті проведення реемігрaції населення Сомалі у рамках тристоронньої угоди між Сомалі,

Кенією та УВКБ ООН. Цією програмою передбачалось розширення території залученої до реемігрaції громадян. Планувалося також посилення присутності представників УВКБ ООН у населених пунктах. Поглиблення моніторингу та послуг захисту, включно з ретельнішими перевірками громадян, що прибувають до країни, системами возз'єднання сімей, допомогою людям зі спеціальними потребами, якістю їжі, дотриманню санітарних норм. Посилитись мав також фізичний захист людей, що поверталися. Одночасно з цим програма містила дії щодо покращення інформаційної обізнаності біженців, разом з готівковими ваучерами та товарами першої необхідності. Важливою складовою було задоволення потреби у реінтеграції, що складалася з реконструкції закладів освіти, лікарень, допомогою з житлом та працевлаштуванням [64].

Косово. У 2003 році ООН було ініційовано програму «Spark Ir» для підтримки та заохочення повернення біженців до Косово. Ця програма передбачала допомогу із житлом як з його реконструкцією, так і з заміною житла, за умов його повного зруйнування чи неможливості відновлення. В рамках програми надавалася соціально-економічна допомога, що передбачала виділення коштів чи обладнання для цілей, що варіювалися від сільськогосподарських потреб до заснування бізнесу. Велика увага приділялася розвитку громади, тобто, реконструкції та відновленню функціонування закладів освіти, здоров'я та інших інститутів громади. Передбачалося надання біженцям, що повертаються до країни, спеціально розроблених пакетів, що включали до себе продовольчі та непродовольчі товари першої необхідності, допомогу на зимовий період, перевезення вантажів, допомогу із оформленням документів. Щодо кожного пункту програми вихідці з Косово могли отримати детальну консультацію від представників ООН [65].

Афганістан. Програма допомоги з повернення громадян Афганістану додому з Ірану, Пакистану та інших країн розпочалась у 2011 році та

проводиться під егідою УВКБ ООН. Ця програма передбачає грошові виплати на гуманітарні та транспортні витрати людям, що повертаються, безкоштовний медичний скринінг та вакцинацію, посилені межі застосовувалися з початком COVID-19. Біженців, що повертаються до країни консультують щодо мінної безпеки та ризиків, пов'язаних з ними. Надається допомога та підтримка зі вступом в освітні заклади, працевлаштуванням, а також місцем для ночівель. Окрема допомога передбачається для людей зі спеціальними потребами. Однак, незважаючи на допомогу та заходи, найбільший відсоток вихідців з Афганістану (38%) все одно повертається до країни на короткий термін, а саме, щоб отримати навчальну візу для освітнього процесу в Ірані. УВКБ ООН сприяє проведенню цієї процедури, так само як і працевлаштуванню громадян Афганістану закордоном, бо вважається, що біженці, які отримали освіту, є здоровими, а також володіють навичками, затребуваними на ринку праці, більш схильні до повернення додому, так як відчувають себе спроможними відновити свої життя там [2; 66].

Авторка вбачає проблему запозичення досвіду цих програм у тому, що більшість прикладів проєктів реемігрaції населення після війни:

- по-перше, стосується нерозвинутих країн, що територіально знаходяться в Африці або Азії;
- по-друге, більшість наведених процесів зініціювалися міжнародними організаціями, бо країни зазвичай не мали ні можливості, ні часу на повернення власних громадян;
- по-третє, деякі країни на час функціонування програм все ще перебували в конфлікті;
- по-четверте, у громадянах цих країн зазвичай не зацікавлені розвинуті країни та країни, що розвиваються.

Чітко простежується, що процес реемігрaції в межах Європи на прикладі Боснії і Герцеговини є більш організованим, передбачає певний

план, що включає в себе не тільки фінансову та матеріальну підтримку, але й відбудову, реконструкцію, допомогу з розвитком бізнесу та багато інших пунктів.

Отже, повноцінне копіювання наведених досвідів є недоцільним у ситуації з Україною, проте можливим є запозичення деяких пунктів, наприклад, щодо дій міжнародних організацій. Зважаючи на це, влада України має розробити власний план повернення громадян, залучившись підтримкою міжнародних організацій та інших країн.

3.3. Рекомендації щодо успішного проведення реемігрaції українців

Процес реемігрaції громадян будь-якої країни є різностороннім та багатокроковим, тому для успішного виконання поставленого завдання усі залучені до процесу сторони, наприклад: країна походження або громадянства, приймаюча країна, власне мігранти, в деяких випадках міжнародні організації – мають злагоджено працювати та бути зацікавленими у процесі. Якщо хоча б одна з ланок буде перешкоджати процедурі або відступати від окресленого плану дій, обговорених умов процес реемігрaції буде відтерміновано.

Авторкою розроблено можливі рекомендації стосовно заходів та дій, що мають бути забезпечені Україною, країною-прихистком українців, міжнародними організаціями та мігрантами (Додаток Г). Нижче детальніше по кожній з пропозицій для України:

- *підписання двосторонніх договорів щодо повернення українців з іншими країнами*. Передбачає ряд положень, що мають бути прийняті між Україною та країною, що прийняла до себе українців. Однак так як виконання цих дій покладене на уряд країни-прихистку, ці пункти будуть окреслені у рекомендаціях для неї;

- *відновлення українських паспортів та інших документів*. Після деокупації території, закінчення війни організувати програму щодо повернення українських громадян з території російської федерації, з відновленням їхніх паспортів та інших документів. Наразі великій кількості українців на окупованих територіях примусово видають російські паспорти, у багатьох випадках паралельно владою росії знищуються українські паспорти цих громадян;
- *організація тимчасового житла.* Житло багатьох українців за час війни було або зруйноване, або пошкоджене та є небезпечним для проживання. Таким чином, деякі люди, що були вимушені переїхати як в межах України, так і за її межами, просто не матимуть, куди повертатись. Наприклад, на 19 травня 2022 року унаслідок воєнних дій було пошкоджено 38600 тисяч м2 житлових будинків, що оцінюються в 33877 млн. доларів. Для вирішення проблеми у Львівській області силами благодійних організацій «Ми маємо сили» та Leo States на 20 травня вже почали будувати перший з трьох запланованих кварталів модульного міста [52]. Також на 7 квітня 2022 року для розташування на Західній Україні 18 модульних будинків надали США [53]. У майбутньому такі домівки доцільно буде звести і на інших територіях України, щоб переміщені особи могли перечекати у них відновлення постійного житла. Наприклад, за проєктом Слави Балбека «Re:Ukraine», у рамках якого розроблено модель тимчасових модульних будинків для переселенців в різних областях України [54];
- *гарантія працевлаштування за минулою професією*. Велика кількість учителів, лікарів, працівників заводів, аеропортів, музеїв втратили роботу у зв’язку з руйнацією інфраструктури. Наприклад, згідно з даними проєкту «Росія заплатить», на 19 травня 2022 року було знищено 1067 закладів середньої та вищої освіти [55]. Відбудова споруд критичної інфраструктури за умов завершення війни є фактом, однак

задля заохочення повернення людей до України чи до місця їх попереднього проживання доцільно ініціювати програму, що гарантувала би, де це реально, відновлення на робочому місці у разі відновлення інфраструктури та функціонування закладу;

- *допомога з працевлаштуванням.* Мільйони українців за час війни в Україні втратили свою роботу за ряду причин: скорочення штабу, банкрутство, зруйнована інфраструктура тощо. Важливим опорним пунктом повернення українців є впевненість у можливості заробити собі на життя. Його виконання характеризується створенням окремого органу, що буде відповідальним за допомогу українцям у працевлаштуванні, що відповідало б їхній професійній підготовці та навичкам;
- *фінансова допомога.* В умовах війни Україна надала можливість отримання фінансової допомоги за програмою Єпідтримка: початково у розмірі 6,5 тисяч гривень для фізичних осіб, юридичних осіб та ФОП. Окрім цього, передбачено виплати для офіційно зареєстрованих ВПО, що переїхали з громад, де ведуться бойові дії, тимчасово окупованих територій та громад під блокадою. Також надається компенсація для підприємців, що влаштували ВПО. Планується надавати допомогу жителям нещодавно звільнених територій та тим, хто виїхав або залишається на окупованій території. Таким чином, можна було б надати фінансову допомогу людям, що працевлаштувалися за час війни закордоном або в іншій області та мають звільнитися задля повернення в Україну [56];
- *надання безкоштовного житла без вибору місця проживання.* Варіантом вирішення питання пошкодженого або знищеного житла, що, наприклад, не знаходилося у власності конкретної особи, а винаймалося, є зведення бюджетних будинків на території сіл або іншої місцевості, що потребує залучення жителів. Їх надання буде безкоштовним, однак

будуть прописані правила користування. Наприклад, заборона на здачу в оренду цього житла, переїзду раніше певного терміну або не знайшовши собі заміну, обов'язкове виконання волонтерських робіт задля розвитку громади та інше. Таким чином, буде вирішена не тільки проблема житла, однак разом з цим відбудеться покращення в розбудові та відновленні територій, що цього потребують;

- *створення нових робочих місць*. По-перше, початково бізнесам буде важко відновлювати роботу через подорожчання матеріалів, знецінення національної валюти, ускладнення логістичних процесів. По-друге, велика кількість українців знайдуть собі за час війни роботу закордоном. Таким чином, важливим для активізації та стимуляції виробництва, створення нових робочих місць є скасування мит, безперешкодний доступ до міжнародних ринків. Наприклад, на 25 травня 2022 року ЄС вже скасувала мита на всі товари з України строком на 1 рік [57]. Також доцільною буде спроба заохочення іноземних компаній до роботи на території України або шляхом відкриття представництв, або залученням українських працівників до онлайн роботи на компанію. В останньому випадку доцільно також полегшити процедуру отримання заробітної плати за роботу на іноземні компанії, що не мають окремого філіалу в Україні та не можуть офіційно працевлаштувати громадян України. Наприклад, створенням окремої державної програми для таких випадків. На сьогоднішній день громадяни, що працюють за такою схемою, щоб легально отримувати заробітну плату, мають відкривати на своє ім'я ФОП 3 групи, що не є зручним варіантом;
- *компенсація для людей, що втратили бізнес*. Велика кількість людей не просто втратили своє робоче місце, але й їх власний бізнес. Таким чином, людям, які були вимушені припинити власну підприємницьку діяльність у випадку втрати чи пошкодження будівлі, держава могла б компенсувати цю втрату нерухомості, так само як планує покривати

втрату житла. В інших випадках важливою є підтримка ведення підприємницької діяльності, наприклад, у вигляді зменшення податкового навантаження, податкових канікул. Зараз це буде особливо важливим на Західній Україні, куди перемістилася більшість ВПО і куди, за прогнозуванням, зокрема, Е. Лібанової, першочергово будуть повертатися люди з-за кордону. Варіантом є також надання мікрокредитів на створення нового бізнесу людям, що постраждали від війни [51];

- *організоване надання посвідок на проживанням членам новостворених сімей.* За час війни жінки або чоловіки, що виїхали закордон можуть створити там нову сім'ю. Вірогідність, що ці особи отримають громадянство іншої країни, є більшою за перевезення сім'ї до України. Таким чином, можливим варіантом є організація процесу надання посвідки на проживання в Україні спеціально для громадян, що є членами новоствореної з українцями сім'ї;
- *підтримка відчуття зв'язку з Україною*. За словами Е. Лібанової, важливо підтримувати зв'язок українців, що перебувають закордоном, з Україною. Шляхом онлайн навчання в українських закладах для школярів та студентів, проведення онлайн заходів, наприклад, лекцій з історії України, українського мистецтва, організації мітингів на підтримку української держави [51]. Гарним приклад є надання компанією Google 43 тисяч ноутбуків українським вчителям, щоб уможливити проведення онлайн занять [30]. Заснування Павлом Вржещем Креативної Січі, що об'єднує українців звідусіль задля допомоги Збройним силам та Україні загалом [58]. Організація підготовки до українських державних екзаменів у різних країнах світу, наприклад, Австрії [59];
- *організація громадських робіт з відбудови міст*. Деякі військовозобов'язані особи під час війни нелегально перетнули кордони

держави, заплативши на кордоні, сховавшись, перетнувши кордон поза пунктами пропуску, купивши «білий» квиток, прикрившись дітьми. Наразі Верховною Радою України ініційовано проєкт закону, який передбачає до 10 років позбавлення волі військовозобов'язаним особам, що незаконно виїхали в умовах воєнного стану, при поверненні до України [60]. Зрозуміло, що за таких обставин вірогідність повернення людини до України не є високою. Таким особам можна приписати виконання громадських робіт на волонтерській основі з відбудови країни, умовно: особа має відпрацювати якусь кількість годин на будівництві чи іншому виді громадських робіт, щоб оминути ув'язнення;

- *встановлення відповідальності за агресивне ставлення до людей, що мігрували під час війни*. Відокремилася група людей, що дуже агресивно ставиться до осіб, що виїхали закордон у безпечне місце, бо мали на це право та можливості. Незважаючи на причини, ким є ці особи та допомагали вони чи ні з-за кордону. Таким чином люди, що поїхали отримають за повернення до України сильний спротив, агресивну поведінку, неповагу зі сторони тих, хто залишався в країні під час перебігу війни. Це питання може бути вирішене встановленням адміністративної чи навіть кримінальної відповідальності особам, що дозволяють собі нечемне, грубе поводження на основі легальних рішень, прийнятих під час воєнних дій;
- *укладення договорів щодо пошуку дітей*. Завдяки спрощенню перетину кордонів з 24 лютого 2022 року вже набули розголосу історії викрадення дітей у їхніх законних батьків. Як чоловіки, так і жінки мали право вивозити дітей закордон без відповідного дозволу матері або батька, інколи взагалі без документів. Зрозуміло, що ці батьки не повернуться з дітьми в Україну, бо зазнають кримінальної відповідальності. Цю проблему потрібно вирішувати на вищому рівні, погоджувати з пропускними пунктами інших країн, поліцією та іншими іноземними

органами, які у випадку ідентифікації дитини мають поінформувати та повернути її до України чи іншого місцезнаходження законного опікуна;

- *врегулювання питання стосовно дітей-сиріт.* На жаль, велика кількість дітей, що є громадянами України, у результаті війни залишаться сиротами, інколи не тільки без батьків, але й без жодного іншого можливого опікуна. Існує ймовірність надання права на усиновлення цих дітей громадянам інших країн, що є спасінням під час війни, бо діти перебуватимуть у безпеці, однак буде великою проблемою після за рахунок інтеграції цих дітей в інше суспільство. Можливим вирішенням є заснування програми, що, по-перше, буде надавати пріоритет в усиновленні українським сім'ям, по-друге, виділятиме таким сім'ям матеріальну та фінансову допомогу на виховання дитини;
- *надання доступу до товарів першої необхідності.* Організувати доступ до товарів першої необхідності по містах та населених пунктах України для полегшення адаптації перших днів після повернення;
- *надання психологічної підтримки.* Психологічна підтримка є і залишиться важливим фактором полегшення перебігу війни для українців. У деяких людей залишиться панічний страх щодо повернення в домівки після пережитого, деяким з них взагалі немає, куди повертатися, деякі втратили все. Без кваліфікованої допомоги більшість людей не зможуть повернутися на територію, на якій вони пережили стільки болю та страху. Важливо організувати безкоштовну гарячу лінію, групи допомоги чи індивідуальні зустрічі як онлайн, так і офлайн.

Рекомендації стосовно заходів, що мають бути забезпечені країною, що прихистила вимушених мігрантів з України:

- *не перешкоджати процесу реемігрції.* Важливо, щоб країна прихистку українців не перешкоджала їхньому поверненню до України. Наприклад, продовженням тимчасового захисту, коли воєнні дії в Україні припиняться, полегшеною процедурою отримання візи для

кваліфікованих українців, знижками на проживання, наданням житла, безкоштовного проїзду і таке інше. Також важливо, щоб несподівано для українців не виникло зобов'язань, які треба погасити перед іншою державою. Наприклад, за безкоштовне користування громадським транспортом, місцями для паркування, іншими наданими іноземною державою можливостями;

- *укладення договору, що передбачив би відміну тимчасового проживання і надання 1-2 тижнів на повернення до України.* Важливо по закінченню війни на території України анулювати тимчасовий захист громадянам України та надати їм 2-3 тижні для повернення до України;
- *допомога з дорогою.* Зараз країнам, що прийняли найбільшу кількість мігрантів, надають фінансову допомогу як міжнародні організації, так і самі об'єднання типу ЄС. Важливо зберегти частину цих коштів або у майбутньому зробити новий збір, щоб була можливість покрити безкоштовне повернення українців на поїздах чи автобусах до України;
- *організація консультаційних пунктів.* Важливим є створення пунктів, де надавалися б консультації щодо процесу реемігрції. Держава може або створити ці пункти з нуля, або надати приміщення представництву з України, що займалось б цим питанням. Обов'язковим є україномовний консультант, бо багато людей, що мігрували не знають ні офіційної мови країни, до якої мігрували, ані англійської на належному рівні.

Потенційні дії міжнародних організацій:

- *бути нейтральним та незацікавленим гравцем.* Зі сторони міжнародних організацій зараз як ніколи важливо допомогти українській владі з евакуацією людей з окупованих територій, українців, яких не випускають живими з територій Херсону, Маріуполя, Бердичева та інших. Важливим пунктом є також допомога у поверненні громадян, яких влада російської федерації незаконно вивезла з України, або тих, що задля власної безпеки переїхали з-під обстрілів на території

непідконтрольні Україні, але бажають повернутися. Ситуація, за якої міжнародні організації без узгодження з Україною вивозять громадян України з окупованих територій на територію російської федерації без забезпечення подальшої безпеки громадян, без обговорення їх повернення на батьківщину є неприпустимою;

- *проведення реадмісії українців.* Міжнародні організації, наприклад МОМ, також є корисними за реадмісії українських мігрантів. У випадку, коли мігрант порушив закони країни перебування, програми міжнародних організацій щодо повернення та реінтеграції цих осіб можуть бути важливими у майбутньому для громадян України;
- *забезпечення фінансування.* Міжнародні організації є одним із найбільших джерел матеріальної та фінансової допомоги українцям. Таким чином, можливо організувати фінансову та матеріальну допомогу громадянам України, що вирішили повернутися. Гарним прикладом є програма REAG/GARP, започаткована для допомоги біженцям та особам, що отримали додатковий захист у Німеччині, повернутися додому. Програма передбачає квиток на транспорт, гроші на поїздку, медичну допомогу та одноразову виплату. Такі процедури можуть стати додатковим заохоченням та стимулом повернутися додому;
- *надання початкового капіталу на власний бізнес.* Наприклад, для українців, що втратили власну домівку та майно, організація може вирішити, куди переселити сім'ю. При цьому надавши початковий капітал (як кошти, так і обладнання) для заснування власного бізнесу. Ця програма МОМ з 2015 року успішно функціонувала для переселенців зі сходу [62].

Рекомендації стосовно заходів та дій, що мають бути забезпечені мігрантом:

- *легальність міграції.* Мігрант має, по-перше, законно мігрувати до країни призначення, щоб опісля не виникало проблем із поверненням.

По-друге, мігрант повинен поважати закони та правила країни, до якої він прибув;

- *дотримання етики.* Мігрант має дотримуватися норм та правил, встановлених у суспільстві, поважати громадян країни, до якої він прибув, не паплюжити образ українця та країни загалом. Погана поведінка може призвести до небажання людей допомагати Україні, що в свою чергу може опосередковано відобразитись на тривалості війни;
- *дотримання процедури.* При участі в будь-якій програмі з повернення до України важливо дотримуватися процедури, щоб не ускладнювати процес;
- *підтримка патріотизму та національного духу.* За можливості нагадувати усьому світу про трагедію, яка відбувається в Україні. Без належної уваги українська спільнота може втратити світову підтримку;
- *не зловживати допомогою*. Важливо не зловживати наданою допомогою як при поверненні додому, так і при перебуванні закордоном. Фінансова та матеріальна допомога є вичерпною, таким чином, людям, які дійсно не мають коштів, втратили домівку, своє майно може не вистачити допомоги чи на повернення додому, чи на проживання у модульному будинку, чи на щось інше суттєво важливе для виживання;
- *поповнення державного бюджету.* Бюджет України втратив багато коштів, окрім витрат на війну, наприклад, на безкоштовному проїзді в громадському транспорті, безмитному провезенні автомобілів, евакуаційних потягах. Важливо за можливості сплачувати податки, комунальні платежі і таке інше задля поповнення бюджету, щоб у майбутньому у влади були кошти для покриття витрат, пов’язаних з відбудовою країни та поверненням населення.

Отже, процес організації реемігрції громадян України є багатокроковим та потребує об’єднання зусиль кожного з учасників процесу. Він не обмежується однією дією у певний момент часу, а

передбачає виконання ряду процедур на кожному з можливих етапів від перебування українців у країні-прихистку до життя після повернення в Україну.

Таким чином, проблема міграції існувала в Україні і до початку повномасштабного вторгнення російської федерації через неврегульоване та недосконале законодавство, відсутність політики залучення мігрантів чи реемігрції власних громадян тощо. Однак з початком війни масштаб проблеми збільшився до раніше не баченого ні в Україні, ні у сучасному світі загалом. Окрім цього, питання одночасно ускладнюється рядом викликів від полегшення проживання в інших країнах до порушення громадянами законодавства України. Імплементація досвіду інших країн у «схожих» ситуаціях у повному обсязі є недоцільною через застарілість підходів, інше місцезнаходження, поведінку влади, репутацію вимушених мігрантів і таке інше. Таким чином, Україна має створити власний вектор розбудови, в якому на ряду з нею будуть брати участь країни-прихистку, міжнародні організації, власне мігранти. Проведення реемігрції буде складним, довгим та багатоетапний процесом, проте без його впровадження Україна ризикує втратити суттєву частку громадян, а разом із цим існування у якості незалежної держави із власною національною ідентичністю.

ВИСНОВОК

Сьогодні аналіз та дослідження сучасного стану та нових викликів, пов’язаних з міграційними процесами в Україні, є актуальною проблемою у зв’язку із повномасштабним вторгненням російської федерації, що зумовило кардинальні зміни у функціонуванні українського суспільства. Метою цієї кваліфікаційної роботи було дослідження зміни динаміки та особливостей міграційних потоків України, визначення тенденцій, сучасних міграційних викликів, а також формування рекомендацій щодо вирішення проблеми реміграції українських громадян.

У першому розділі розкрито теоретичні аспекти, зокрема, сутність поняття, види, стадії та методи дослідження міграційних процесів. Аналіз наукових робіт показав, що міграція є значимим об’єктом вивчення як на етапі глобалізованого світу, так і у попередніх періодах, що підтверджується, по-перше, її впливом на інші аспекти життя країн, зокрема, їхній економічний розвиток, по-друге, її розглядом у розрізі ряду наук від юриспруденції до психології та біології. Вперше у науковому середовищі термін міграції застосували у 1885 році та з цього моменту він переважно характеризувався переселенням на постійне місце проживання. Проте з кінця 90-х початку 2000-х років поняття поглибило своє значення, роль почали відігравати раніше неважливі змінні, наприклад: час, властивості, характер, тощо. Таким чином, з’явилася потреба у детальній класифікації видів міграції, наприклад, розподілу на зовнішню чи внутрішню, короткотермінову чи довготермінову, примусову чи добровільну. Також відбувся поділ міграції на 3 стадії, які характеризуються: рухливістю населення, переміщенням та адаптацією відповідно. Варто зазначити, що у кожного автора залежно від мети та теми дослідження наявна власна мережа означень міграції, що є найбільш влучною у контексті конкретного дослідження.

У другому розділі виявлено основні тенденції міграції в Україні, які полягають у зростанні кількості емігрантів (перетворенні маятникової міграції на постійну) та іммігрантів; обсягів торгівлі людьми; міського населення; нелегальної міграції як в, так і з України; з одночасним зменшенням сільського населення; виданих дозволів на імміграцію до країни та еміграцію закордон на постійне місце проживання; кількості біженців, зареєстрованих в Україні. Виняток з тенденцій становлять 2014-2015 та 2020 роки, що пов'язано з бойовими діями на сході країни та пандемією COVID-19 відповідно. Сформульовано ключові особливості української міграції, такі як: від'ємне сальдо приросту; фемінізований склад мігрантів, проте чоловічий склад біженців; низьке культурне різноманіття: більшість мігрантів поза квотною категорією є нащадками українців, інші – сім'ї мігрантів, що в основному походять з нерозвинутих країн Африки та Азії; Україна є країною транзиту та призначення нелегальних мігрантів, які зазвичай легально перетинають кордон на в'їзд, але нелегально перебувають у країні; основними категоріями емігрантів є трудові та освітні, їхніми країнами призначення є Польща, Чехія та Німеччина; наявність активних процесів внутрішніх переселень зі спрямованістю до областей з такими містами як: Київ, Харків, Івано-Франківськ, Одеса, тощо. У розділі також наведено основні мотиви міграції довоєнного періоду, які згруповані за такими категоріями: політичні, військові, економічні, соціальні, екологічні та інші. Водночас розглянуто динаміку та географію процесів міграції в умовах війни. Вони характеризуються такими трендами: переселенням українців на захід країни, масовою вимушеною міграцією літніх людей, жінок та дітей в основному до країн-сусідів України, тобто, Польщі, Молдови, Словаччини, Угорщини, Румунії, примусовою міграцією українського населення до росії та Білорусі, частковим поверненням мігрантів до України, зазвичай із метою захисту держави. В кінці розділу представлено потенційні результати та наслідки міграційних процесів від

зменшення наукового потенціалу та конкурентоспроможності країни у зв'язку із відтоком мізків, соціальних конфліктів, вимивання культурних традицій та мови до набуття іноземного досвіду, збільшення ВВП, сповільнення старіння нації та зменшення витрат на виробництво і таке інше.

Аналіз сучасних досліджень міграційних процесів в Україні засвідчив недостатню розкритість питання реемігрції громадян. Таким чином, в останньому розділі визначено та обґрунтовано основні виклики, пов'язані з сучасною міграцією населення, що полягають у порушенні законодавства, полегшеному проживанні закордоном, покращенні добробуту, порушенні прав та свобод громадян, психологічному тиску, возз'єднанні або створенні сім'ї, оформленні біженства, разом із економічною складовою проблеми. Критичний аналіз досвіду інших країн дозволив дійти висновку про їхню часткову доцільність у запозиченні, наприклад, стосовно міжнародних організацій, проте засвідчив гостру потребу у розробці власного вектору реемігрції громадян. Отже, авторкою сформульовано рекомендації стосовно заходів, спрямованих на заохочення повернення українців за умов завершення воєнних дій на території України. Визначено ключові суб'єкти, якими є Україна, країна-прихистку, міжнародні організації та власне мігрант. А також описано їхні потенційні кроки для успішної реемігрції громадян України, наприклад: укладення міжнародних договорів, надання тимчасового житла, товарів першої необхідності, психологічної підтримки, фінансової та матеріальної допомоги організації консультаційних пунктів, забезпечення дороги до України, внесення коректив до законодавства, дотримання мігрантами етики, процедур та легальності міграції, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Refugees Operational Portal. Режим доступу: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.247971463.1612703358.1653514650-424299937.1651862003 Дата звернення: 18.05.2022
2) Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2017. № 884. С. 64–71.
3) Ravenstein E.G. The Laws of Migration. Journal of the Statistical Society of London. Vol. 48. No. 2. 1885. pp. 167–235.
4) Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. Перспективи. 2001. No 3 (15). С. 45-50.
5) Окольски М.Миграционное давление на Европу. Международная миграция населения: Россия и современный мир. Вынужденная миграция. М.: МАКС Пресс. 2001. Вып. 6. С. 46—54.
6) Иноземцев В. Иммиграция: новая проблема нового столетия. Социологические исследования. 2003. No 4. С. 64 - 72.
7) Закон України «Про імміграцію» №2491-III (2001). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14
8) Ясь О. Еміграція. Енциклопедія Сучасної України. Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=17837
9) Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127-139
10) UNdata. Режим доступу: http://data.un.org/Glossary.aspx?q=long-term%20migrant
11) Адеподжу А. Взаимосвязь между внутренней и международноймиграцией: африканская действительность. Международный журналсоциальных наук. 1999. No 024. С. 101 - 111.
12) Collinson S. Europe and International Migration. Pinter Publishers. 1994. 210 p.
13) Макознак Е. Международная классификация категорий мигрантов. Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. 2002. Випуск 5. 516 с.
14) Каслз С. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы. Международный журнал социальных наук. 2001. No 032. С. 27 - 42.
15) International Organization for Migration. Режим доступу: https://www.iom.int/key-migration-terms
16) Demydenko O. Інтелектуальна міграція українців на рубежі XX-XXI століть: масштаби та основні характеристики явища. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2019. № 39. С. 174-181. Режим доступу: https://doi.org/10.31861/mhpi2019.39.174-181

17) Дідківська Л. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні. Економіка України. 2020. No 3(700). С. 65–76. Режим доступу: https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.03.065
18) Лібанова Е. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2. С. 11-26. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3
19) Малиновська О. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. Ринок праці та зайнятість населення. 2018. № 3. С. 39-44. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpzn_2018_3_8
20) Курбет О. Міжнародна трудова міграція в незалежній Україні: риси та особливості. Історія народного господарства та економічної думки України. 2020. Вип. 53. С. 363-386. Режим доступу: http://ingedu.org.ua/docs/IN_2020_53_362.pdf
21) Соловйов. Є. Внутрішня вимушена міграція: український вимір. Evropsky politicky a pravni diskurz. 2018. № 5. С. 37-43.
22) Павлів-Самоїл Н. Вимушена міграція як наслідок порушених прав. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 70-76. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_12.
23) Смутчак З. Нелегальна міграція в україні: передумови, особливості та можливі наслідки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип.16. С. 609-613.
24) Садова. У., Рісна Р. Реміграція як механізм соціальної політики у справах внутрішньо переміщених осіб в Україні. Регіональна економіка. 2015. № 2. С. 55-64.
25) Смутчак. З. Управління процесами реміграції на етапі інтегрування України до європейського простору. Причорноморські економічні студії. 2019. № 37. С. 174-178.
26) Офіційний сайт Державної міграційної служби України. Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html
27) World Migration Report 2010 – The Future of Migration: Building Capacities for Change. Режим доступу: https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2010-future-migration-building-capacities-change
28) Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. Режим доступу: https://dpsu.gov.ua/ua/activity/ohorona-kordonu/
29) Міграція в Україні: цифри і факти. 2021. Режим доступу: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
30) Офіційний сайт Українського державного центру міжнародної освіти. Режим доступу: https://studyinukraine.gov.ua

31) Закон України «Про режим іноземного інвестування» №93/96 - ВР (1996). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр
32) Офіційний сайт Державного центру зайнятості. Режим доступу: https://www.dcz.gov.ua
33) United Nations Database. Режим доступу: https://www.un.org/en/library/page/print-scan-copy
34) World Migration Report 2000. Режим доступу: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2000_edited_0.pdf
35) An official website of European Union. European Commission. Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/index_en
36) Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
37) Eurostat. Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home
38) Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2020. Вип.7 (21). 505 с. Режим доступу: https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf
39) UNESCO Institute for Statistics website. Режим доступу: http://uis.unesco.org/en/home
40) Дмитрук Б., Чудаєва І. Еміграційні процеси в Україні: мотивації, тенденції та наслідки для країни. Економіка та держава. 2018. № 1. С. 4–10.
41) Романюк М., Смутчак З. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 31. С. 134-141.
42) Самаєва Ю. Як повернути людей в Україну. Інтерв'ю з експертом у сфері міграційної політики Андрієм Гайдуцьким. ZN.UA. 2022. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-povernuti-ljudej-v-ukrajinu.html
43) Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 - 1980). Режим доступу: http://sum.in.ua
44) Словник іншомовних слів (2001-2022). Режим доступу: https://www.jnsm.com.ua/sis/pro.shtml
45) The White House official website. Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/24/fact-sheet-the-biden-administration-announces-new-humanitarian-development-and-democracy-assistance-to-ukraine-and-the-surrounding-region/
46) An official website of the United States government. U.S. Citizenship and Immigration Services. Режим доступу: https://www.uscis.gov/humanitarian/uniting-for-ukraine-ukrainian

47) An official website of the United States government. U.S. Customs and Border Protection. Режим доступу: https://www.cbp.gov
48) An official website of Government of Canada. Режим доступу: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures.html
49) GOV.UK. Режим доступу: https://www.gov.uk/guidance/apply-for-a-ukraine-family-scheme-visa
50) British Red Cross. Режим доступу: https://www.redcross.org.uk/-/media/documents/get-help-as-a-refugee/ukraine/information-leaflet-for-ukrainians-arriving-in-the-uk_ukrainian_april.pdf?la=en&hash=1785B82FDABC4302067CFF3BBAE8994658299963
51) Руденко Є. Елла Лібанова: Виявилось, що ковбаса за 2.20 для нас – не найважливіше.Українська Правда. 2022. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/7/7337849/
52) LeoStates Website. Режим доступу: https://www.leostates.com
53) Христофоров В. Україна отримала модульні будинки від США для біженців з зони бойових дій. Промисловий портал. 2022. Режим доступу: https://uprom.info/news/ukrayina-otrymala-modulni-budynky-vid-ssha-dlya-bizhencziv-z-zony-bojovyh-dij-foto/
54) Balbek Bureau Website. Система RE:UKRAINE. Режим доступу: https://www.balbek.com/reukraine
55) Проєкт KSI Institute спільно з Офісом Президента України, Міністерством економіки. Росія заплатить. Режим доступу: https://damaged.in.ua
56) Портал ДІЯ. Режим доступу: https://diia.gov.ua
57) An official website of Council of the European Union. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/24/ukraine-council-adopts-temporary-trade-liberalisation-with-ukraine/
58) Веб-сайт Креативна січ. Режим доступу: https://creativesich.com
59) Start Wien Website. Режим доступу: https://start.wien.gv.at
60) Проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з порушенням вимог нормативно – правових норм в особливий період чи під час дії правового режиму воєнного стану» від 17.03.2022 / № 7171. Режим доступу: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39240
61) Information portal on voluntary return and reintegration. REAG/GARP. Режим доступу: https://www.returningfromgermany.de/en/programmes/reag-garp/
62) Сайт офіційного представництва МОМ в Україні. Режим доступу: https://ukraine.iom.int/uk

63) Melita C., Magnuson K., Molander J., Skotte H. Returning Home. An Evaluation of Sida`s Integrated Area Programmes in Bosnia and Herzegovina. Sida Evaluation. 2005. № 2001-2390. Режим доступу: https://www.oecd.org/derec/sweden/37315417.pdf
64) UNHCR. The UN Refugee Agency. Voluntary Repatriation of Somali Refugees from Kenya: Operations Strategy 2015-2019. Режим доступу: https://www.unhcr.org/5616280b9.pdfar
65) UNMIK. UNDP. Sustainable partnerships for assistance to minority returns to Kosovo. SPARK. March 2011 Режим доступу: https://www1.undp.org/content/dam/undp/documents/projects/KOS/00041050_SPARK%20Final%20Report%20DR%20_3_23%2003%202011.pdf
66) UNHCR. Iran. Voluntary Repatriation. Режим доступу: https://www.unhcr.org/ir/voluntary-repatriation/

ДОДАТКИ

Додаток А

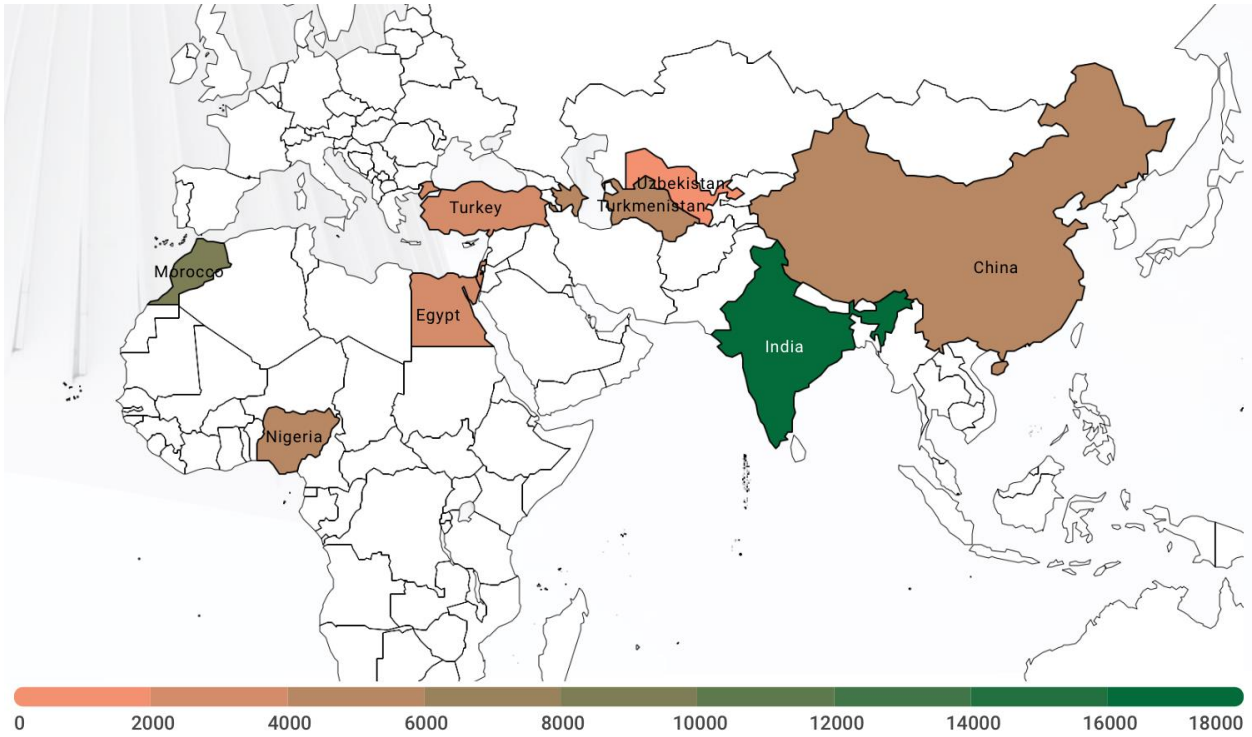

Рис. 1. Країни походження іноземних студентів в Україні

Джерело: Створено автором на основі [30]

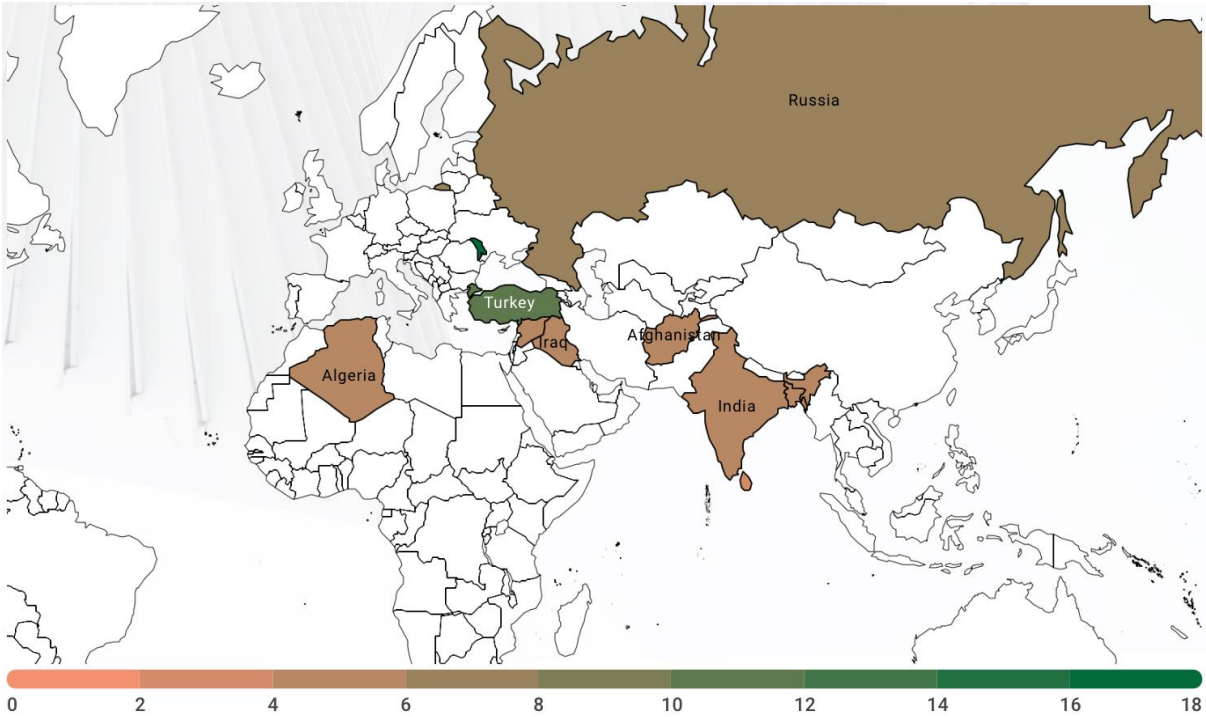

Рис. 2. Розподіл мігрантів, затриманих за неврегульоване перетинання або спробу неврегульованого перетинання державного кордону України

Джерело: Створено автором на основі [28]

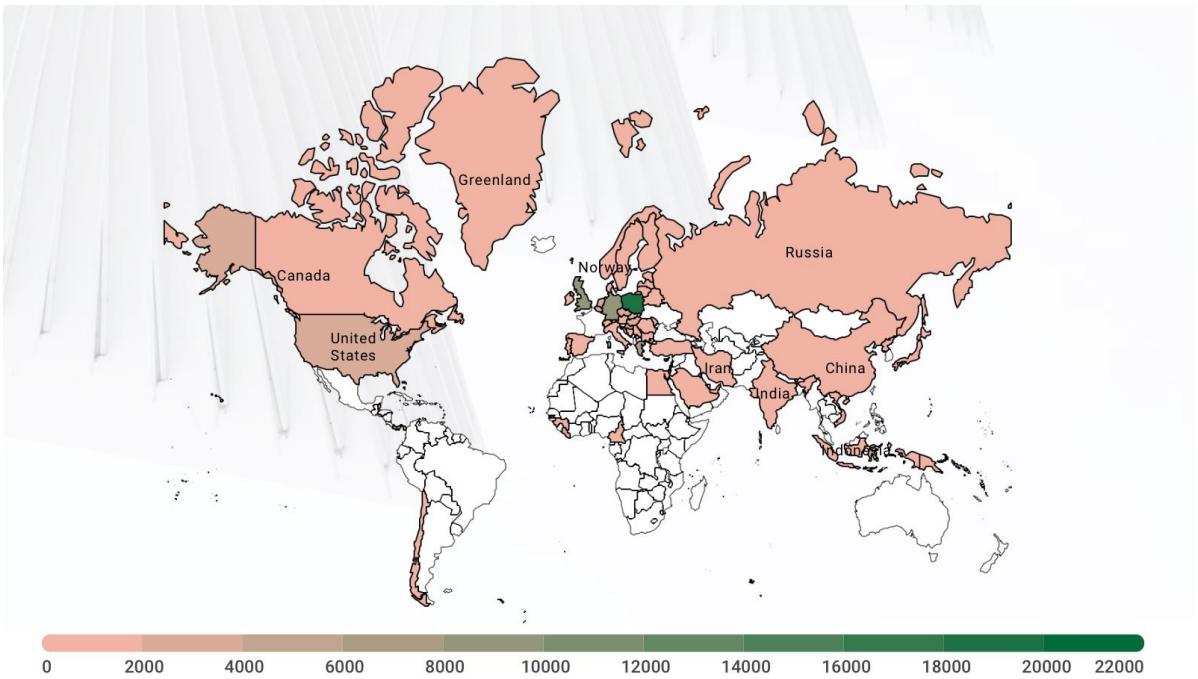

Рис. 3. Основні пункти призначення українських трудових мігрантів 2021 рік

Джерело:Створено автором на основі [32]

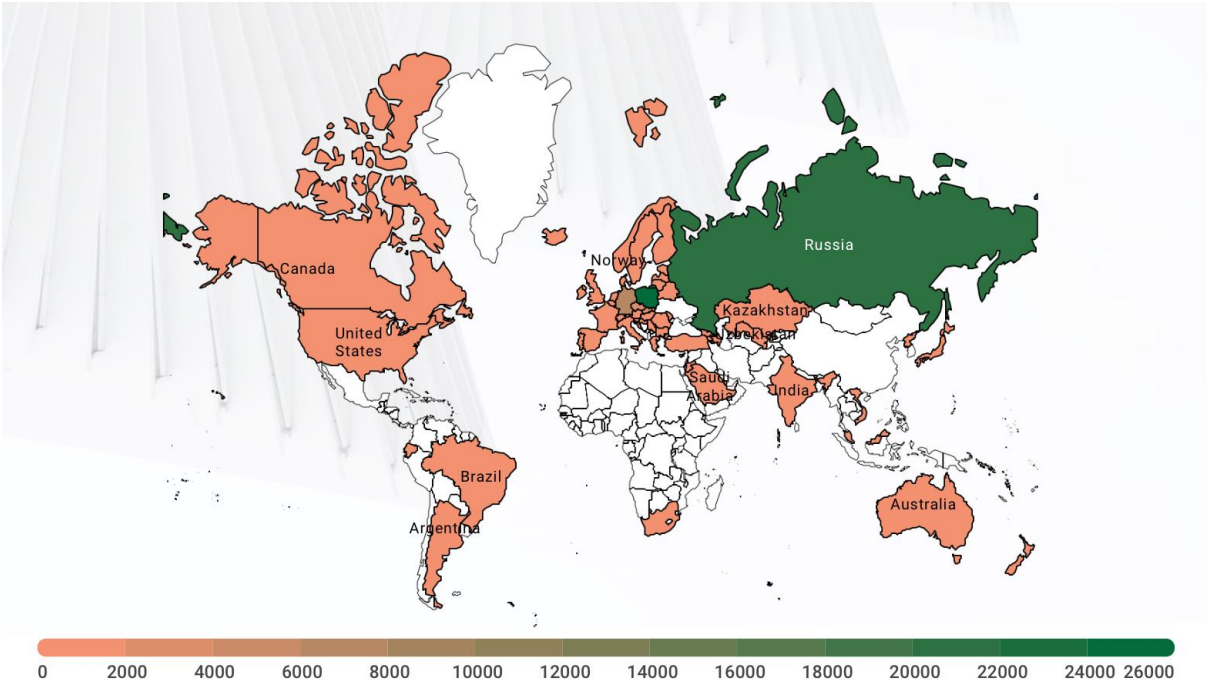

Рис. 4. Основні пункти призначення українських освітніх мігрантів

Джерело: Створено автором на основі [39]

Додаток Б

Наслідки та результати міграційних процесів в Україні

	Країна-реципієнт	**Країна-донор**
Наслідки	− Вимивання культурних традиції та мови − Зменшення кількості доступного житла, робочих чи навчальних місць − Соціальні конфлікти − Зміна вартості життя	− Вимивання інтелектуального людського капіталу − Зниження статусу українських робітників − Менш продуктивне використання української робочої сили − Зникнення сіл − Повільний розвиток державних галузей, при вкладі у розвиток закордонних − Зменшення бюджету України − Погіршення екологічної ситуації
Результати	− Розвиток України − Підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності товарів за рахунок інтелектуальної міграції − Зменшення витрат на виробництво за рахунок дешевої іноземної робочої сили − Зниження темпів старіння нації − Розвиток міжкультурного розуміння − Розвиток агломерацій, міст-супутників мегаполісів	− Набуття іноземного досвіду для підвищення конкурентоспроможності українських товарів та послуг − Зниження тиску на ринках праці та в освітніх закладах − Збільшення ВВП за рахунок грошових та матеріальних переказів − Покращення рівня життя громадян України − Зняття з держави тягаря по догляду за безробітними та незахищеними верствами населення − Привернення уваги до України, формування репутації

Джерело: Створено автором на основі [29; 40; 42]

Додаток В

Допомога, надана вимушеним мігрантам з України

Країна	Допомога вимушеним мігрантам
США	− Програма «Єднання заради України» − Можливість жити без візи чи статусу біженця до 2 років − Можливість працювати та навчатися − Доступ до соціального страхування − Можливість відкрити банківський рахунок − Отримання спонсора − Перетин кордону без документів до 25 квітня 2022 року
Канада	− Переїзд на постійне місце проживання до родичів − Програма екстреної міграції − Можливість працювати, вчитися, проживати до 3 років із можливим продовженням − В'їзд без документів або з простроченими документами − 2 тижні безкоштовного проживання в готелі − 6 тижнів фінансової допомоги(500$/тиждень) − Гранти на навчання
Велика Британія	− Сімейна віза до 3 років − Соціальні виплати − Фінансова допомога на дитину − Допомога у пошуку та оренді житла
ЄС	− Директива «Про тимчасовий захист для осіб, вимушено переміщених з України» − Можливість проживати, працювати, навчатися, оформити соціальне страхування, відкрити банківський рахунок без статусу біженця та візи від 6 місяців − Соціальна та матеріальна допомоги − Безкоштовне користування громадським транспортом, зонами паркування − Безкоштовне відвідання музеїв, зоопарків, інших громадський культурних місць − Допомога від міжнародних організацій − Доступ до безкоштовного навчання у вузах/школах

Джерело: Створено автором на основі [45 – 50]

Додаток Г

Рекомендації щодо можливих дій та заходів суб'єктів реемігрaції українських громадян

Суб'єкт	Рекомендації щодо можливих дій та заходів
Україна	− підписання договорів щодо повернення українців та пошуку дітей з іншими країнами/організаціями − відновлення українських паспортів та інших документів − організація тимчасового житла, надання безкоштовного житла − гарантія працевлаштування за минулою професією − допомога у працевлаштуванні, створення нових робочих місць − фінансова допомога, доступ до товарів першої необхідності − компенсація для людей, що втратили бізнес − надання посвідок на проживання членам новостворених сімей − підтримка відчуття зв'язку з Україною − організація громадських робіт з відбудови міст − встановлення відповідальності за агресивне ставлення до людей, що мігрували під час війни − врегулювання питання стосовно дітей-сиріт − надання психологічної підтримку
Країна-прихисток	− не перешкоджати процесам реемігрaції − укладення договорів про відміну тимчасового захисту − допомога з дорогою − організація консультаційних пунктів − договори про реадмісію
Міжнародні організації	− бути нейтральним та незацікавленим гравцем, де потрібно − проведення реадмісії українців − забезпечення фінансування − надання початкового капіталу на заснування бізнесу
Мігрант	− легальністю міграції − дотримання етики − дотримання процедур − підтримка патріотизму та національного духу − не зловживати допомогою − поповнення державного бюджету

Джерело: Авторська розробка